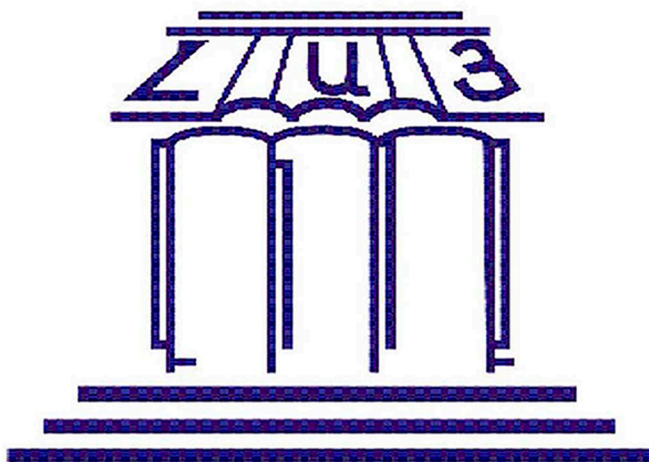




Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Handwritten text, possibly a signature or name.

Handwritten text, possibly a signature or name.

Handwritten text, possibly a signature or name.

Handwritten text, possibly a date or number.

3 (075)

7-33

1398

Բ. ԺԱՎՈՐՈՆԿՈՎ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՌԱՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ
ԴՊՐՈՑՈՒՄ

3 (075)

Ժ-33

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
Մ Ո Ս Կ Վ Ա 1926

25 APR 2013

11638

3(075)

D-33

11 DEC 2006

25 SEP 2006

Բ. ԺԱՂՈՐՈՆԿՈՎ,

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՌԱՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

Քաղվ. ուս. III հասարակությունից

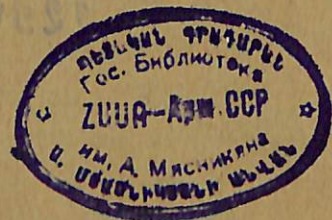
Թույլատրված և Պետական Գիտական Խորհրդի
Մանկավարժական Սեկցիայի կողմից:

22944-59

398)

Խ. Ս. Հ. Մ. ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ
Մ Ո Ս Կ Վ Ա 1926

Напечатано в типогр. Госиздата
„Красный Пролетарий“
Москва, Пименовская
ул., д. № 16, в коли-
чест. 3000 экз.
Главлит
№ 54304.



ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Աշխատանքի համար անհրաժեշտ ունակություններ ձեռք բերելու խնդիրն զբաղեցնում է նաև մեզ՝ մանկավարժներին, վորոնք նույնպես, հին հասարակարգի և հին դպրոցի շնորհիվ, չգիտեն աշխատել ինչպես հարկն է, անծանոթ են կատարելագործված մեթոդներին։ Ահա այդ հիմնական հարցն է, վորով այժմ կլանված է աշխատանքային դպրոցի ուսուցիչը։

Հարցը նոր չէ։ Այդ ծագել է և ծագում է յուրաքանչյուր ուսուցչի առաջ, վոր նոր է վոտք դնում ուսուցչական առարկեզ։

Ի՞նչ և ի՞նչպես ավանդել դպրոցում, — ահա՛ այն հարցերը, վոր տալիս է առաջին անգամ դպրոց մտնող ուսուցիչը։

Մեթոդի հարցը վորբերգորեն է հնչել նաև հին դպրոցի ուսուցչի համար, վորովհետև կրթական այն հիմնարկությունները, ուր նա իր «մանկավարժական» պատրաստությունն է ստացել, դրան պատասխան չեն տվել։ Հետևանքն այն է յեղել, վոր ուսուցիչն առաջին հինգ տարին վարժվել է յերեխաների հետ զբաղվելով, յերկրորդ հնգամյակում նրանց տանջել է, իսկ վերջին հնգամյակում աշակերտներին՝ ստիպել և սովորել...

Այդ, ի հարկե, թույլատրելի չէ աշխատանքային դպրոցում։

Ուսուցիչը զաստուղի իր դերից պետք է անցնի աշակերտներին կազմակերպողի՝ դերին։ Ուսուցիչն է մենք պետք է աջակցենք և հին մանկավարժին՝ իր աշխատանքի մե-

թողները նորոգելու, ինչպես նաև յերիտասարդ մանկավարժին՝ նրան սովորեցնելով աշխատանքային դպրոցում կիրառելիք իսկական մեթոդները:

Հիշեցեք ձեր ապրումները դպրոցական ձեր աշխատանքի առաջին տարիներում: Ի՞նչ հարցեր եյին ծառայում ձեր առաջ, յերբ դուք նո՛ր եյիք սկսում դպրոցում աշխատել:

Յուրաքանչյուր դասատուի առաջ, աշխատանքի հենց սկզբում, սովորաբար ծագել են և ծագում են յերեք հարց.

ա) Ի՞նչ է պահանջում ինձնից դպրոցը:

բ) Ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում յերեխաները և նրանք ի՞նչ կարող են ըմբռնել:

գ) Յեա ինչ չափով կարող եմ ոգտակար լինել և ի՞նչպես պետք է աշխատեմ տվյալ պայմաններում:

Յեվ իրոք, դասատուի աշխատանքը դպրոցում, ավելի ևս աշխատանքային դպրոցում, բնորոշել են և բնորոշում են յերեք գործոններ.—

1) Այն խնդիրները, վոր դպրոցին առաջադրում է իշխանության գլուխ անցած դասակարգը:

2) Յերեխաների կարողություններն ու պատրաստությունը:

3) Ուսուցիչների կարողություններն ու պատրաստությունը:

Ահա՛ այս գրքում հեղինակն հերթով այդ գործոնների վրա յե կանգ առնում:

Մեր ուսուցիչներին խիստ ոգտակար կարող է լինել այս ձեռնարկը:

I.

ԴՊՐՈՑԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ.

ԴՊՐՈՑԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ.

Յերբեիցե յեղե՞լ է արդյոք այնպիսի ժամանակաշրջան, յերբ հասարակությունը, հանձինս այս կամ այն խմբակի, այս կամ այն դասակարգի, դպրոցի առաջ վոչ միայն նպատակներ չղներ, այլև վորոշակի չշեշտեր, թե ընդհանրապես ի՞նչպիսի դաստիարակություն է տալու հասունացող սերնդին: Այդպիսի ժամանակաշրջան մենք չենք կարող ցույց տալ: Սակայն տարբեր ժամանակաշրջաններում գանաղան դասակարգեր իրենց զավակների դաստիարակությանն և կրթությանը տարբեր նպատակներ են դրել:

Այդ պրոբլեմը 80-ական թվականներին առաջին անգամ դրեց հայտնի սոց. դեմ., Յյուրիխի պրոֆեսոր Ռ. Զայդելը: Այդ պրոբլեմը 1913 թվին սոցիոլոգիայի տեսակետից լուսաբանեց Ռյուլի (նույնպես սոց. դեմ.)՝ «Դաստիարակության հիմնական հարցեր»-ում, և Ռ. Զայդել՝ 1915 թ. մարտ 2-ին Յյուրիխի ուսուցչության առաջ արտասանած իր ճառում—«Դաստիարակության նպատակները» (թարգմանված է ուսուցիչներին—«Սոցիալական մանկավարժության միջազգային պրոբլեմներ»-ում):

Այդ ճառում Ռ. Զայդելը այն միտքն է պաշտպանում, վոր տարբեր ժամանակաշրջաններում, նայած հասարակական ձևերին, պահանջներին և հասարակության դասակարգային բաժանվածությանը, ըստ այնմ ել նպատակներ եյին դրվում յերեխաների դաստիարակությանն ու կրթությանը:

«Յեթե մենք դիմենք,—ասում է նա,—հասարակութ-
յան հնազույն ձևերին...», ապա կտեսնենք, վոր ձկնոր-
սությամբ պարապող ցեղերի մոտ դաստիարակության
նպատակն եր մատուց սերնդին լավ ձկնորսներ դարձնել.
վորսորդությամբ պարապող ցեղերը—դաստիարակում եյին
վորսորդներ, խաշնարածությամբ պարապողները—խաշնա-
րածներ. յերկրագործությամբ զբաղվող ցեղերի մոտ դաս-
տիարակության նպատակն եր հանդիսանում հողագործ-
ներ պատրաստելը»:

«Դասակարգային հասարակության մեջ, որինակ, ճոր-
տատիրական հասարակության մեջ այլևս մեկ նպատակ
չկա, այլ կան բազմաթիվ գանազան նպատակներ: Այնտեղ
դաստիարակչական նպատակը իշխանավորների համար այլ
եր, զինվորականների համար այլ, աշխատավորների ու ծա-
ռայողների—ճորտերի—համար ել մի ուրիշ տեսակի նպա-
տակ կար. ավելի ճիշտը՝ դաստիարակչական և վոչ մի
նպատակ—դեմոսի համար. (եջ 69):

Նույնը կարելի չե ասել և՛ միջին տարրերի մասին,
և՛ կապիտալիստական կարգերի տիրապետության մասին.
դաստիարակությանը տարբեր նպատակներ եյին դնում՝
նայած դասակարգային պատկանելիությանը, ըստ վորում
դասակարգային հասարակության մեջ այդ նպատակը
սկսվում է իրագործել դպրոցի միջոցով, դպրոցի, վոր առաջ
սպասավորում եր միայն իշխող դասակարգին, իսկ հե-
տո—կապիտալիստական հասարակության մեջ—նաև ստո-
րին դասակարգերին: Կապիտալիստական հասարակությու-
նը պետք զգաց զրազեռ զինվորի և բանվորի ու հնազանդ
և աստվածավախ քաղաքացու: Նա՛ ևս ժողովրդական զբա-
ղոցի նպատակը դարձրեց հենց այդպիսի քաղաքացի պատ-
րաստելը: Իշխող դասակարգի յերեխաների դպրոցների
նպատակը դարձրեց մասնագետ-չինովիկներ կամ բուր-
ժուա-կազմակերպիչներ պատրաստելը:

Կարո՞ղ է արդյոք ժամանակակից հասարակությունը
հրաժարվել այն բանից, վորպեսզի դաստիարակչական ու

կրթական աշխատանքին և մասնավորապես դպրոցում տար-
վող դաստիարակչական ու կրթական աշխատանքին ճիշտ
նպատակ չդնի:

Հեղավորսությունից հետո միանգամայն ճիշտ հայտ-
նաբերվեցին այդ խնդիրները, վորոնք կարելի չե այսպես
ձևակերպել.— ժամանակակից հասարակության մեջ դաս-
տիարակչական և կրթական աշխատանքի նպատակը պետք
է լինի—պատրաստել աշխատանքի մարդ՝ թե՛ ֆիզիքական
և թե՛ մտավոր տեսակետից, պատրաստել նաև կոմունիս-
տական հասարակության համար մարտնչողներ, այսինքն՝
աշխատանքային դպրոցը առաջին հերթին պետք է սոցիա-
լական և աշխատանքային ունակությունների դպրոց դառնա:

Բուրժուական մանկավարժությունը մշուշապատ պա-
տասխան տվեց դաստիարակության ու կրթության նպա-
տակների ու խնդիրների մասին տված հարցին: Սովորա-
բար նա խոսում եր ինքնության, բազմակողմանի հարմո-
նիկ զարգացման մասին կամ բոլորովին հրաժարվում եր
նպատակների և խնդիրների ձևակերպումից և դպրոցի
միակ նպատակը գտնում է յերեխաներին իրենց մանկու-
թյունը վերադարձնելու մեջ:

Միանգամայն հասկանալի չե, վոր նա չեր կարող պարզ
ասել, թե ինքն ի՞նչ բանի յե ձգտում դպրոցի միջոցով:
Ուստի և պետք է ծայր աստիճան զգուշ մոտենալ այն
ամենին, ինչ բուրժուական մանկավարժներն են ասում,
և ամեն անգամ նրանց ձառերը ստուգել նրանց դասա-
կարգային իդեոլոգիայի տեսակետից: Այդ հեշտ է անել,
քանի վոր նրանք բոլորը ցանկանում են իրենց սաներին
պատրաստել կյանքի համար, հասարակության մեջ գոր-
ծելու համար՝ վորպես քաղաքացիներ: Հարկավոր է մի-
այն նրանց հարցնել, թե նրանք ինչպե՞ս են իրենց պատ-
կերացնում այն հասարակությունը, վորի համար նրանք
քաղաքացիներ են պատրաստում, և կպարզվի նրանց դեմ-
քը, ինչպես և այն, ինչին նրանք ձգտում են:

Լայը, կերչենշտեյների հետ միասին, կպատրաստի

քաղաքացիներ Գերմանիայի համար: Միայն թե՛ կերպնշան-
շանքները իր արհեստագիտական աշխատանքային դպրոցում
կատարաստի վորակյալ բանվորներ, իսկ Լայր — ինտելի-
գենտներ և բուրժուա-կազմակերպիչներ:

Հանաբերգը, թեև կհրաժարվի հարցին պատասխան
տալ, կատարաստի լիբերալ — դեմոկրատական պետության
քաղաքացիներ, իսկ Դյուլին, թեև նույնպես կհրաժարվի
վերջնականապես ձեռքերպել դատարարակության ու կըր-
թության նպատակներն ու խնդիրները, բայց և այնպես
կատարաստի Միացյալ Նահանգների դեմոկրատական հան-
րապետության քաղաքացիներ:

Աշխատանքային դպրոցին առաջադրած նպատակը, աշ-
խատանքային դպրոցի շինարարության պրոբլեմի մեջ
հիմնական հարցն է հանդիսանում, վորովհետև դպրոցի
նպատակները միշտ ել վորոշել են, թե դպրոցում ի՞նչ է
արվում, և ինչպե՞ս է արվում, այսինքն՝ դրանք վորոշում
են աշխատանքային դպրոցի և՛ մեթոդը, և՛ բովանդակու-
թյունը.

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑԻ ՆՐԱԳՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ.

Դպրոցի կանոնադրության միջոցով հասարակությունը
սովորաբար նիշում է դպրոցի կազմակերպությունը. ծրա-
զրնների միջոցով — նրա աշխատանքի բովանդակությունը.
մեթոդներն արդեն կանխապես վորոշված են լինում՝ դպրո-
ցին վորոշ նպատակներ առաջադրելով. մեթոդները մեծ
մասամբ իրենց են յենթարկում դպրոցի կազմակերպման
և ծրագրների կառուցման ձևերը (վորպեսզի սովորեցնել,
անհրաժեշտ է համապատասխան կազմակերպություն, և
վորպեսզի աշխատանքը լավ ու արդյունավետ լինի, ծրա-
զրները պետք է մեծ չլինեն և կառուցված լինեն համա-
պատասխան կերպով):

Յեվ այսպես, ուսուցիչը աշխատանքն սկսելու համար,
յենելով ժամանակակից հասարակության մեջ գոյություն
ունեցող դպրոցի խնդիրներից, պետք է իրեն հարց տա, թե

ինքն ի՞նչ ծրագրներով պետք է աշխատի, իսկ հետո նա պետք
է դիմի իր աշխատանքը վորոշող մի ուրիշ գործոնի և աշ-
խատի իմանալ, թե ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում այն
յերեխաները, վորոնց հետ նա պետք է գործ ունենա, և
ի՞նչ չափով են նրանք պատրաստված՝ աշխատանքի հա-
մար: Այդ հարցը բաժանվում է յերկու մասի — ի՞նչ է իրե-
նից ներկայացնում տվյալ հասակը և ի՞նչ են իրենցից ներ-
կայացնում տվյալ դասարանի յերեխաները: Առաջին հար-
ցին նրան պատասխան է տալիս պեդագոգիկան, իսկ յե-
րորդ հարցին — ծանոթությունը յերեխաների հետ:

Ահա առաջին աստիճանի ծրագրների այդ սխեման*).

ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ — ՊԵՏԻ ՆՐԱԳՐՆԵՐԻՄ

Աշխատանքային դպրոցի համար աշխատանքի այդ
սխեմաները կազմելիս ինկատի յե առնված դպրոցի խըն-
դիրները: Ահա թե ինչու նյութերի բնորոշյուն անելիս
հիմք է բնդունված աշխատանքը և հասարակական կյան-
քը թե՛ յերեխաների և թե՛ չափահասների: Ծրագրները
կազմելիս ուշադրության է առնված և՛ մեթոդները՝ յերե-
խաների հետ պարապելու, և՛ մանկական շահերն ու կա-
րողությունները:

Յեվ այսպես, դպրոցի աշխատանքի — ուրեմն և սխե-
մաների — հիմքում դրված է աշխատանքը և հասարակու-
թյունը: Անհրաժեշտ է բացատրել, թե խոսքը վո՞ր աշ-
խատանքի մասին է, վորովհետև՝ նայած թե յերեխանե-
րին ի՞նչպիսի աշխատանք կառավարկվի և նրանք ի՞նչպի-
սի աշխատանք կսովորեն, ըստ այնմ ել կստեղծվեն
նրանց ունակությունները և հոգեբանությունը: Յեթե մենք
յերեխաներին մեծ մասամբ մտավոր աշխատանք առաջար-
կենք, այդ դեպքում նրանցից կստացվեն մտավոր աշխա-
տանքով պարապողներ: Յեթե մենք նրանց առաջարկենք
արհեստային կամ գյուղացիական աշխատանք (վորը նույն-
պես արհեստային է՝ իր բնույթով), այդ դեպքում մենք պատ-

*) Տես յերես 10.

ՈՇԵԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԱՄԱԿԱՆ ԳՊՐՈՅԻ ՆՐԱԳՐՆԵՐԻ ՄԻՆԵՐԱՆԵՐԸ
ա) Նյութեր՝ I ստիճանի դպրոցի ծրագրների համար.

Բնությունը լեզվ մարդ.	Առ խա ս ա մ ք.	Հասարակություն.
1. Տարվա խզանակները.	Գյուղական և քաղաքային բնաանիքի անսխիճական շրջապատի աշխատանքային կյանքը:	Բնաանիք և դպրոց:
2. Ուղի, շուրջ, հողը: Մարդու շրջապատում գտնված կուլտուրական բույսերը և կենդանիները ու նրանց խնամելը:	Աշխատանքային կյանքը գյուղի կամ քաղաքամասի, ուր ապրում և յերեկան:	Գյուղի և քաղաքի հասարակական հիմնարկները:
3. Տարվական դիտորդություններ (տեղիկություններ)՝ ֆիզիկայի և քիմիայի բնագավառում: Տեղական շրջանի բնությունը: Մարդու մարմնի խնամելը:	Տեղական շրջանի անտեսությունը:	Նախնային հասարակական հիմնարկությունները: Տվյալ շրջանի անցյալ պատկերը:
4. Ռուսաստանի(*) և այլ յերկրների աշխարհագրությունը: Մարդու մարմնի կյանքը:	ՌՍՖՅՀ**) և այլ յերկրների պետական անտեսությունը:	Ռուսաստանի(**) և այլ յերկրների պետական կարգերը: Պատկերներ անցյալ մարդկությունից և ՌՍՀՄ կյանքից:

*) Հայաստանի դպրոցներում — ՀԽՍՀ աշխարհագրությունը:

**) Հայաստանի դպրոցներում — ՀԽՍՀ պետական անտեսությունը:

***) Հայաստանի դպրոցներում — Հայաստ. պետական կարգերը:

րաստած կլինենք արհեստավորներ՝ ըստ ունակությունների և հոգեբանությունից: Իսկ յեթե մենք յերեխաներին առաջարկենք ինդուստրիալ աշխատանք և նրանց հետ միասին ուսումնասիրենք ֆաբրիկան, այդ դեպքում մենք ֆաբրիկայի բանվորներ կպատրաստենք:

Աշխատանքային դպրոցը աշակերտներին պետք է առաջարկի ծանոթանալ ու գործնականապես ուսումնասիրել ե՛ր մեքենայի, և՛ գյուղացիական, և՛ մտավոր աշխատանքը՝ նրա հասարակական ձևերում, վորպեսզի պատշաժապես մարդիկ՝ ժամանակակից ինդուստրիալ աշխատանքի համար (թե ֆիզիքական և թե մտավոր): Դրա համար աշխատանքային դպրոցում պետք է կազմակերպվի յերեխաների յերկու տեսակի աշխատանք. ա) աշխատանք՝ բառիս իսկական իմաստով, սակայն մանկական աշխատանք և բ) յերեխայի շրջապատում և նրանից հեռու ապրող մեծերի, նաև անցյալ ժամանակների մեծերի զբաղմունքը ուսումնասիրելու աշխատանք: Դրա համար պետք է կազմակերպել յերեխաների հասարակական կյանքը և յերեխաների ու մեծերի (ներկայում և անցյալում) հասարակական կյանքի ուսումնասիրությունից զործր:

Աշխատանքային և հասարակական այդ պրակտիկան և աշխատանքի ու հասարակությունից այդ ուսումնասիրությունը պետք է կատարվեն՝ հեշտից անցնելով դեպի դժվարը, մոտիկից — դեպի հեռավորը և անծանոթը:

II.

ԴՊՐՈՑԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ ՅԵՎ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ.

Այժմ հարց ե ծագում—արդյո՞ք այս ամենը մատչելի՞ յե առաջին աստիճանի զպլոտցի յերեխաներին (8—12 տար.):

Այդ մասին մենք պետք ե հարցնենք պեղալոգներին: Նրանք մեզ կարո՞ղ են ասել, թե վո՞րպիսի աշխատանք և վո՞րպիսի աշխատանքի ու հասարակական ձևերի ուսումնասիրությունը հետաքրքիր կլինի այդ հասակի յերեխաներին, համապատասխան կլինի զրանց ուժերին:

ՅԵՐԵԽԱՅԻ ԶԱՐԴԱՅՄԱՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ.

Պեղալոգները վաղուց պարզել են, Վոր յերեխայի զարգացումն անցնում ե մի քանի շրջաններով, և շրջաններից յուրաքանչյուրը բնորոշվում ե իր առանձնահատկություններով, ըմբռնման իր մեթոդներով:

Դեռ XIX դարի վերջին, բիոլոգները պարզել ու սահմանել են յերեխայի զարգացման յերեք գլխավոր շրջան—մանկություն (մինչև տասները փոխելը—մոտավորապես մինչև 8 տարեկան), պատանեկություն (մինչև սեռական հասունությունը—մինչև 13—14 տարին՝ աղջիկների համար և 14—15 տարին՝ տղաների համար) և յերիստատություն (սեռական հասունացումից հետո մինչև մոտավորապես 21 տարեկան):

Պատանեկական հասակում յերեխան ոգտվում ե ըմբռնման այն մեթոդներով, վորոնցով սովորաբար ոգտվում են գեղազեաւորողները, նա ամեն ինչ ըմբռնում ե կոնկրետ պատկերներում: Այդ—ինստինքտների վարժության

շրջանն ե, հույզերի վարժության շրջանը: Այդ—ամեն ինչին նմանվել ցանկանալու շրջանն ե.—յերեխան միշտ ձգտում ե վերարտադրել կոնկրետ պատկերներում, նմանվելով ամեն ինչին—շոգեմեքենային, ավտոմոբիլին, այերուպլանին, վորոնք նա տեսել ե զրանց շարժման ժամանակ. խաղի մեջ նա մեծերի հանգերն ե անում—յերը խաղում ե «հյուր», «դպրոց»: Նրա խաղն այդ հասակում ևս հետզհետե փոխվում ե աշխատանքի, իսկական և արտադրողական աշխատանքի:

Այդ հասակում հետաքրքրությունը ուղղված ե լինում այն ամենի վրա, ինչ կոնկրետ ե, պատկերավոր: Այդ—ազատ ասոցիացիաների և վերապրումների ու աշխարհությունների հասակ ե: Այդ հասակում, ասում ե Մոյմանը, իսկական, տրամաբանական սիլլոգիզմը (հավաքաբանություն) անմատչելի յե յերեխաներին: Յերեխան իր կյանքի մոտավորապես միայն 14 տար. հասակն ե ընդունակ լինում տեսնելու սիլլոգիզմների միջև յեղած կապը և զրանք հասկանալու*):

Այս ամենը մենք պետք ե ի նկատի ունենանք՝ 8—12 տարեկան հասակ ունեցողների համար ծրագրներ կազմելիս:

Բացի զրանից, մենք պետք ե ուշադրություն առնենք, Վոր պրոլետարական յերեխաները մենակությունից միշտ նեղվում են, ձգտում են փողոց, յերեխաների մոտ, հավաքվում են սովորաբար խմբերով՝ 5—10 մարդ միասին՝ կուլեկտիվ կերպով խաղալու և զվարճանալու համար—

*) Պերե—«Մանուկը 3 մինչև 7 տար.»: ՄՈՅՄԱՆ—«Դասախոսություններ՝ երաժիշտական հոգեբանության մասին»: ԳՐՈՍՍ—«Յերեխաների հոգեկան կյանքը»: ՍԵԿՈՐՍԿԻ—«Յերեխաների հոգեկան կյանքը»: ԼԵՉԳԱՅԹ—«Յերեխաների ընտանեկան դաստիարակությունը»: ԿՈՂՈՅՅԱ—«Մանկական խաղերը»: ՉԵՄԲԵՐԼԵՆ—«Մանուկը», հատոր I յեվ II: ԿԼԱՊԱՐԵԴ—«Յերեխայի հոգեբանությունը»: ԲՈՂԴՈՒԻՆ—«Հոգեկան զարգացումը՝ սոցիոլոգիական և բարոյական տեսանկյունից», հատոր I և II: Ս. ԽՈՂԷ—«Հոգիվածների ժողովածու՝ մանկավարժության և մանկաբանության մասին»: ԿՈՄՊԵՅԵՐ—«Պատանեկությունը, սրա հոգեբանությունը և մանկաբանությունը»: Ս. ԽՈՂԷ—«Բնադրներն ու զգացմունքները պատանեկական հասակում»:

հարձակում են գործում, թռչունների բներ քանդում, ընտանի կենդանիներին հետապնդում. սոցիալական բնագրեր նրանց վարքի մեջ այս հասակում ավելի ցայտուն ե յերևան գալիս, քան մինչև այդ. նրանց մեջ սկսում ե զարգանալ (մոտավ. 10 տար.) նաև աշխատանքային բնագր: Դա նրանց մղումի, կառուցելու աշխատանքն ե,—շինում են փոքրիկ տնակներ, պատնեշներ, ջրաղացներ (խաղալիք) և այլն:

Այս գծերը վորոշում են, թե ի՞նչպիսի մոտեցում պետք ե ունենանք դեպի պրոլետարական յերեխաների սոցիալական դաստիարակությունը և դպրոցական աշխատանքի համար ի՞նչպիսի նյութ և աշխատանքի ի՞նչպիսի մեթոդ պետք ե ընտրենք:

Տվյալ հասակի համար—աշխատանքային և սոցիալական ինստիտուտների զարգացման հասակում—ավելի ճիշտ կլինի յերեխային շրջապատող իրականությունից, նրա շրջապատից ընտրել այնպիսի նյութեր, վորոնք բնորոշում են մարդու անմիջական պայքարը բնության դեմ, աշխատանքն ու կյանքը գյուղում: Այս շրջանում յերեխային, մանավանդ 10-ից մինչև 12 տարեկաններին, չափազանց հետաքրքրում ե աշխատանքն ու կյանքը ուրիշ ժողովուրդների, մանավանդ կիսավայրենի ժողովուրդների: Ահա թե ինչու աշխարհագրական և պատմա-կուլտուրական նյութը հետաքրքիր ե տվյալ հասակի համար: Յերեխաները հաճույքով են ծանոթանում այդ նյութի հետ և, կիսավայրենիների հանգերն անելով՝ խաղեր են սարքում:

Ի հարկե, այդ հասակի համար նյութեր ընտրելիս, մենք առաջին հերթին հաշվի յենք առնում այն շրջապատի ազդեցությունը, ուր յերեխան ապրում ու զարգանում ե: Մենք պետք ե յերբեք չմոռանանք, վոր ինչքան ել ուժեղ լինի ժառանգականությունը, դրանից շատ ավելի ուժեղ ներգործություն ե ունենում նրանց վրա նաև սոցիալական, մանավանդ մանկական շրջապատի ազդեցությունը:

Այդ ներգործությունը կայանում ե տվյալ հասակի այն առանձնահատկության մեջ, վոր ունեն 8—12 տարեկանները.—այդ հասակում յերեխաները անսովոր հետաքրքրություն են ցույց տալիս դեպի շրջապատը և ձգտում են ամեն ինչ վերարտադրել, ամեն ինչի նմանվել և խաղից հետո հետե իսկական աշխատանքի անցնել:

III.

ԴՊՐՈՑԻ ԾՐԱԳՐՆԵՐԸ, ՅԵՐԵԱՆԵՐԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻ-
ՏՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳՐՆԵՐԸ.

Պ. Գ. Խ.-ի ՍԽԵՄԱՆ ԻՆՉ Ե ԱՌԱՋԱՐԿՈՒՄ ՍՈՎՈՐԵԼ.

ՅեՎ այսպես, ի նկատի ունենալով դպրոցի ինդիւր-
ները և մանկական հասակի առանձնահատկությունը, ըստ
այնմ ել մենք դպրոցական աշխատանքի համար նյութեր
կընտրենք:

Տվյալ պահանջներին արդյո՞ք բավարարում է այն
նյութը, վոր առաջարկում են Պ. Գ. Խ.-ի սխեման ու ծրա-
գիրը:

Նրանք ի՞նչ են առաջարկում առաջին աստիճանում
սովորել: — Աշխատանքագիտություն, հասարակագիտու-
թյուն և բնագիտություն:

Արդյո՞ք յերեխայի համար հետաքրքիր կլինի աշխա-
տանքի հետ ծանոթանալ այդ հասակում: — Ի հարկե, քա-
նի վոր նրանում զարգանում է աշխատանքային ինս-
տինգտը:

Արդյո՞ք նրա համար հետաքրքիր կլինի ուսումնասի-
րել բնությունը, մարդու՝ բնության դեմ մղած պայքարի
տեսակետից: — Այո՛, իհարկե, դա համապատասխանում է
նրա հասակին հատուկ հետաքրքրությանը:

Արդյո՞ք նրա համար հետաքրքիր կլինի ուսումնասի-
րել մարդկանց հասարակական կյանքը: — Ի հարկե, քանի
վոր հասարակայնության բնագոյը նրա մեջ այդ հասակում
է շատ ուժեղ յերևան գալիս.

Արդյո՞ք յերեխաների համար հետաքրքիր է նրանց

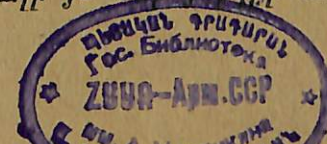
ուժերին համապատասխան կլինի առաջին տարում ու-
սումնասիրել ընտանիքն ու դպրոցը:

Կարող են առարկել, վոր այդ ամենը այնքան ծա-
նոթ է, այնքան է ձանձրացրել, վոր յերեխաների համար
տաղտկալի կլինի: Այդ, ի հարկի, ճիշտ է. յերեխաները
դպրոցը դեռ չեն ճանաչում:

Մենք գիտենք, թե նրանց մեջ դեպի դպրոցն ունե-
ցած ինչպիսի անսովոր հետաքրքրություն է յերևան գա-
լիս: Յեթե ընտանիքի և դպրոցի ուսումնասիրությունը
համադրենք — ահա՛ ինչպես է աշխատում և ապրում ընտա-
նիքը, և ահա՛ ինչպես ենք աշխատում և ապրում մենք
դպրոցում — այդ դեպքում, իհարկի, նոր բանը արդեն ծա-
նոթ բանի հետ համեմատելով, նո՛ր հետաքրքրություն
կզարթեցնենք նրանց մեջ: Բացի դրանից, յերեխան նաև
ինքնուրու՛յն կերպով է հետաքրքրվում իր ընտանիքի
կյանքով, յերբ խաղում է «հայր» ու «մայր», «հյուր»
և այլն:

II—III խմբերում, 9—10 տարեկանների համար ար-
դյո՞ք հետաքրքիր կլինեն գյուղի կամ քաղաքամասի, իսկ
հետո քաղաքի և շրջանի աշխատանքն ու կյանքը: Մի՞թե
մենք չգիտենք, վոր հենց այդ հասակումն է զարգանում
անհրաժեշտությունը՝ վայրը փոխելու և շրջապատը ու-
սումնասիրելու, սկզբում մոտիկ տեղերը, իսկ հետո՝ ավե-
լի հեռավոր:

Գուցե ամենից շատ կառարկեն այն բանի դեմ, վոր
Պ. Գ. Խ.-ի սխեման փորձում է 11—12 տարեկան յերե-
խաներին ընդհանուր գծերով ծանոթացնել ԽՍՀՄ-ի հետ
(վերջինս համեմատության մեջ դնելով ուրիշ յերկրների
հետ) և փորձում է ամբողջ աշխարհի մասին մոտավոր գա-
ղափար կազմել տալ: Ի հարկե այս խնդրում պետք է սահ-
մաններ լինեն. ուրիշ ժողովուրդների կյանքով հետաքր-
քրվելն այնքան հատուկ է այդ հասակին և համաշխարհա-
յին կյանքի առնչությունն՝ ավելի ճիշտ ասած՝ ազդե-
ցությունն այնքան զգալի յե մեք լեռների նույնիսկ խուլ



անկյուններում, վոր այդ միանգամայն ընդունելի յե հասակի տեսակետից: Այդ անհրաժեշտ ե նաև ժամանակակից կյանքի տեսակետից: Չե՞ վոր հաճախ միայն առաջին աստիճանով վերջանում ե յերեխաների ուսումը, ուստի ե դպրոցը յերեխաներին անհրաժեշտորեն պետք ե ծանոթացնի ԽՍՀՄ-ի հետ ընդհանուր գծերով, ե նույնիսկ, վորչափ հնարավոր ե, ամբողջ աշխարհի հետ:

Այժմ փորձենք ավելի հանգամանքորեն ծանոթանալ, թե Պ. Գ. Խ.-ի ծրագրերն ի՞նչ են առաջարկում աշխատանքագիտությունից ե հասարակագիտությունից:

Ամենից առաջ—այս ի՞նչ նոր, անսովոր տեղմիներեն—աշխատանքագիտություն ե հասարակագիտություն: Այդ հարցին կարելի յե յերկու կերպ պատասխանել—աշակերտի տեսակետից ե ուսուցչի՝ տեսակետից:

ԱՇԽԱՏԱՆԳԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աշխատանքագիտություն ե հասարակագիտություն—աշակերտի տեսակետից կարելի յե անվանել՝ ծանոթությունը աշխատանքի ե հասարակական կյանքի հետ, նախ՝ ի՛ր կյանքի, ի՛ր մանկական կյանքի հետ, ե հետո՝ մեծերի՝ աշխատանքի ու կյանքի հետ (թե մեր ժամանակի ե թե անցյալ ժամանակների աշխատանքի ու կյանքի հետ՝ զանազան յերկրներում):

Ի հարկե, այս տեսակետից դպրոցական ե վոչ մի առանձին առարկա—ավելի ես աշխատանքագիտություն ե հասարակագիտություն—չի լինի, վորովհետե թե՛ դպրոցական առարկաները ե թե՛ գիտությունները պահանջում են իմացության տրամաբանական մեթոդներ, իսկ յերեխան, ինչպես գիտենք, ամեն ինչ ըմբռնում ե կոնկրետ պատկերներում:

Այլ կերպ պետք ե վորոշել աշխատանքագիտությունը ե հասարակագիտությունը՝ ուսուցչի տեսակետից: Այդ նոր տեղմիները, վոր վերջերս են յերևան յեկած հեղափոխության շրջանում, ցույց են տալիս, թե զեպի ծրագրերի

գրքերի կառուցումն ինչպիսի՞ մոտեցում ե յեղել: Դրանք նշանակում են, վոր նյութի կոմպլեկսայնությունը ե նրա ընտրությունը պետք ե անել մարքսիստական վորոշ տեսակետից: Այդ տեղմիները յերևան յեն յեկած յերեխաներին աշխատանքի ու հասարակության հետ կոմպլեկսայնորեն ծանոթացնելու անհրաժեշտության հետևանքով, վորովհետե նրանք աշխարհը ըմբռնում են ամբողջովին առած:

Թերևս դժվար կլինի սահմաններ գծել աշխատանքագիտության ե հասարակագիտության միջև: Այդ կոմպլեքսների նյութը հաճախ միանում ե: Յե՛վ դա շատ լավ ե: Այդպես ել պե՛տք ե լինի, քանի վոր մարդիկ աշխատում են հասարակության մեջ, մարդիկ աշխատում են հասարակության համար:

ԱՇԽԱՏԱՆԳԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՄԱՐ Ի՞ՆՉ ՆՅՈՒԹ Ե ՕՌԱՋԱՐԿՈՒՄ Պ. Գ. Խ.-ի ՍԽԵՄԱՆ.

Իսկ ի՞նչ նյութեր ե միացնում աշխատանքագիտության կոմպլեքսը՝ I աստիճանի դպրոցի համար: Դրա համար վերցրած ե, ինչպես արդեն գիտենք, աշխատանքը իր բոլոր ձևերում ե արտահայտություններում, սկսած մանկական աշխատանքից ե ընտանիքի աշխատանքից, վերջացրած՝ ֆաբրիկայում կատարվող ինդուստրիալ աշխատանքով ե գիտնականի գիտական աշխատանքով:

Իսկ I աստիճանի դպրոցը յերեխաներին ինչպե՞ս պետք ե ծանոթացնի աշխատանքի հետ:

Այդ պետք ե տեղի ունենա իսկական մանկական աշխատանքի, ինչպես նաև մեծերի աշխատանքին ծանոթանալու միջոցով՝ յերեխաների ըմբռնողությանը մատչելի մեթոդների սահմաններում, այսինքն, կազմակերպելով աշխատանքը, ուսուցիչը ամենից առաջ պետք ե հաշվի առնի այն իսկական աշխատանքը, վորին յերեխաները մասնակցում են, ե այն խաղերը, վորոնց մեջ նրանք ժամանակ են անցկացնում ե վորոնք նրանց համար փոխարինում են այն-

պիսի աշխատանքի, վորն այս կամ այն կերպ նրանց ծանոթացնում է կյանքի հետ:

Հենց այդպես ել վարվում են ուսման I և II տարվա ծրագրերը, վորոնք կազմված են Պ. Գ. Պ.-ի սխեմաների հիման վրա: Նրանք ուշադրութեան են արժանացնում յերեխաների և՛ խաղերը, և՛ պարապմունքները, և՛ նրանց մասնակցութիւնը՝ իրենց ուժերին համապատասխան աշխատանքում: Այսպես, I-ին խմբի I-ին կոմպլեքսը վերցնում է յերեխաների աշխատանքն ու խաղերը մինչև դպրոց ընդունվելը: II կոմպլեքսը ծանոթութիւն է տալիս զբոսայգի և նրա աշխատանքի մասին և այլն: VI կոմպլեքսը հաշվի չէ առնում յերեխաների խաղերն ու զվարճութիւնները ձմեռ ժամանակ և յերեխաների մասնակցութիւնը ընտանիքի ձմերային աշխատանքներում: Նույնը և—գարնային յեռամսյակի համար:

Յերեխաների խաղերն ու աշխատանքն այս ծրագրերում ի նկատի չեն առնված յերկու տեսակետով. նախ՝ վոր յերեխաները գիտակցաբար վերաբերվեն դեպի իրենց աշխատանքն ու խաղերը, և յերկրորդ (ամենագլխավորը)՝ վոր կազմակերպվի մանուկների իսկական աշխատանքը՝ աշխատանքային ունակութիւններ ձեռք բերելու և այդ ունակութիւնների մեջ գործնականում վարժվելու համար:

Մենք արդեն ասացինք, վոր միջավայրի ազդեցութիւնը չափազանց մեծ է. մեծ է մանավանդ աշխատանքային միջավայրի ազդեցութիւնը: Մենք բոլորս գիտենք, վոր կյանքն է վորոշում գիտակցութիւնը: Ահա՛ թե ինչու աշխատանքային դպրոցի ուսուցիչն առաջին հերթին պետք է մանկական միջավայրի կազմակերպողը լինի, այսինքն՝ նա պետք է ուշադրութեան արժանի այն աշխատանքը, վորը տանում է յերեխան՝ դպրոցի աշխատանքին զուգնթաց, և յերեխայի համար պետք է կազմակերպի այնպիսի աշխատանք, վորի կարիքը նա զգում է և վորը անհրաժեշտ է նրա գարգացման համար, վորպեսզի նա ձեռք բերի համապատաս-

խան ունակութիւններ և իր համար մատչելի ձևով գիտակցի այդ աշխատանքի կարևորութիւնը:

Յերեխան ի՞նչ աշխատանք է կատարում՝ դպրոցից անկախ:

Գյուղական դպրոցում—տանու աշխատանք և գյուղատնտեսական աշխատանք. յերեխաները ոգնում են ծնողներին տնային տնտեսութեան գործում, ոգնում են արածացնելու տավարը, վերջինիս խնամում են, ոգնում են և՛ բանջարանոցում և՛ դաշտում: Գյուղական I պատիճանի դպրոցի համար հազիվ թե անհրաժեշտ լինի կազմակերպել այդ աշխատանքը. հազիվ թե նա կարողանա ավելի լավ կազմակերպել, քան այդ անում են գյուղացիական տնտեսութեան մեջ: Ուրիշ բան է այն աշխատանքը վորն անհրաժեշտ է դպրոցի համար և դպրոցում, այսինքն՝ ինքնասպասավորման աշխատանքը (հոգալ մաքրութեան մասին, մանր ուսման) և կրթական բնույթ կրող աշխատանքը, այսինքն՝ աշխատանք - խաղ՝ այս կամ այն նյութն ուսումնասիրելու համար: Այսպես ել վարվում է Պ. Գ. Պ.-ի ծրագիրը: Որինակի համար վերցնենք կոմպլեքսներից վորեւ մեկը, թեկուզ «Յերեխայի միջավայրը ձմեռ ժամանակ»: Ի՞նչ է տալիս այդ կոմպլեքսը: «Զուգը բակում մի կողմ կիտել, ճանապարհները ձյունից մաքրել և այլն: Մանկական աշխատանքային խմբակներ կազմակերպել և յերեխաներին յուրացնել տալ ընդհանուր աշխատանքային ունակութիւններ՝ աշխատանքը կարգավորելու նպատակով: Մանկական ձմեռային խաղեր և զվարճութիւններ: Զուգնից բլրակներ շինել, սահել և այլն: Յերեխաների առողջութեան պաշտպանութիւն: Այս ամենի հետ կապված՝ զրուցներ յերեխաների և ուսուցչի, պարզ վոտանավորների և փոքրիկ պիյեսների ուսուցում: Ավարտել գրաճանաչութիւնը և թվաբանական գործողութիւնները 20-ի շրջանում, ինչպես նաև ծանոթանալ ընտանիքի կատարած աշխատանքին—ի՞նչ է անում հայրը ձմրանը և այլն: Գաղափար տալ տվյալ վայրի գլխավոր արհեստների մասին:

Ընտանիքում ամենից հաճախ ի՞նչ նյութերի մասին են տնտեսական խոսակցություններ տեղի ունենում»:

Մենք հիշատակեցինք կոմպլեքսի այն մասը, վորը մտնում է աշխատանքագիտություն մեջ: Բայց Պ. Գ. Ն.-ի ծրագրներն այդ ամենը կոմպլեքսայացնում են վոչ միայն ուղղահայաց (այսինքն՝ աշխատանքագիտության կոմպլեքսը բաժանվում է մի շարք կոմպլեքս-թեմաների՝ ուսման առանձին տարրերի համար. I տարի — աշխատանքն ընտանիքում և դպրոցում, II տարի — գյուղի աշխատանքը, III տարի — շրջանի աշխատանքն անցյալում և ներկայումս, IV տարի — աշխատանքը ՆՍՀՄ մեջ և ուրիշ յերկրներում՝ անցյալում և ներկայումս), այլև հորիզոնական (այսինքն՝ միացնում են և՛ աշխատանքագիտության, և՛ բնագիտության, և՛ հասարակագիտության նյութը): Ահա՛ թե այդ ինչպես է արված ներքոհիշյալ կոմպլեքսում: — Աշխատանքագիտության և հասարակագիտության մեր առաջ բերած նյութերին ավելացվում է՝ «տարրական ծանոթություն արտադրության և փոխանակության մասին. — Ինչո՞ւ համար են հարկերը: Յերեխաների պատմվածքներն ու նկարները՝ մեծերի տնային աշխատանքներում նրանց ունեցած մասնակցության մասին: Հոր ճամբորդությունները ձմռանը (հաղորդակցության միջոցներ): Պատմվածքներ՝ գեպի քաղաք կատարած ճամբորդության մասին: Քաղաքը ինչով է տարբերվում գյուղից: Քաղաքը վորպես կենտրոն: Գյուղացին և բանվորը, նրանց ընդհանուր շահերը: Նրանց ընդհանուր պայքարը բուրժուազիայի դեմ»:

Այսքանը տրված է հասարակագիտությունից. ահա թե այս կոմպլեքսում ինչ է տրվում աշխատանքագիտությունից. — «Կատարել գիտություններ՝ ձյան յերևան գալու մասին, դետերմին ու լճերը սառույցով ծածկվելու մասին, վորոշել սահնակի ճանապարհներ: Դիտողություններ՝ ամաններում շուրը սառչելու մասին և այլն: Սառնամանիք յեղանակ: Ձյան խորությունը: Ամենասառնիկ սառնամանիք: Ձյան փաթիլների ձևերը: Որվա տևողության փոփոխությունը: Ձյան

կույտերը: Բակում յերևացող թռչուն-հյուրերը: Թռչունների և կենդանիների հետքը ձյան վրա: Ծանոթություն փշատերև ծառերի մասին»:

Ի՞ՆՉ Ե ԿՈՄՊԼԵՔՍԸ.

Այսպես է կոմպլեքսայանում ծրագրի ամբողջ նյութը: Բայց ի՞նչ է կոմպլեքսը, ավելի ճիշտ՝ կոմպլեքսայությունը, և այդ ինչո՞ւ է կիրառվում դպրոցում*):

Մենք կոմպլեքսներ անվանեցինք — աշխատանքագիտությունը, հասարակագիտությունը, մենք կոմպլեքսներ անվանեցինք նաև այն առանձին թեմաները, վորոնց վրա բաժանվում է աշխատանքագիտությունը, հասարակագիտությունը և այլն. մենք կոմպլեքս անվանեցինք նաև հասարակագիտության, աշխատանքագիտության և բնագիտության վերաբերող նյութերի միացումը մի ընդհանուր թեմայի մեջ: Թե ի՞նչ է կոմպլեքսը, — այդ մասին շատ է գրված և այդ մասին շատ են վիճել: Այդ հասկացվել է յերեք կերպ.

1. Կոմպլեքսը — դասավանդության կենտրոնացումն է մի ընդհանուր առանցքի շուրջը (մայրենի լեզվի, բնություն, աշխատանքի և այլն):

2. Կոմպլեքսը — օրգանական կապն է առարկաների միջև՝ առանց միասնական առանցքի:

3. Կոմպլեքսը — կյանքի մի մասնիկն է, վոր ուսումնասիրվում է ամբողջականորեն, այնպես, ինչպես նա յերևան է գալիս կյանքում:

Բայց ի՞նչ պետք է ընդունենք յեկեկեմ՝ վճռելու համար, թե ի՞նչը պետք է կոչել կոմպլեքս՝ ավելի շուտ՝ կոմպլեքսայություն:

Նախ, անհրաժեշտ է ասել, վոր այդ տերմինը գործ էածվում ծրագրների կառուցման ժամանակ: Դասավանդ-

*) Ն. Սոկոլով՝ «Կոմպլեքսային դասավանդման մեթոդները», Մոսկվա, 1923 թ. գինը 35 կ.: Վ. Աբրամյան՝ «Նոր դպրոցի ճանապարհին», մանկավարժ. ժողովածու, Մոսկվա, 1925, գինը 2 ռ.:

ման այդպիսի մեթոս չկա: Իսկ յեթե խոսվում է կոմպլեքսի մասին, վորպես մեթոդի,—ապա ուրեմն դա—ծրագրների կառուցման մեթոդն է: Ինչո՞ւմն է կայանում ծրագրների կառուցման այդ մեթոդը: Դա կայանում է նրանում, վոր դպրոցական աշխատանքի համար նյութը վերցվում է վոչ թե առարկաների վրա բաժան բաժան արված, այլ համախմբված, ընդհանուր ձևով, այնպես, ինչպես նա տեղի ունի կյանքում: Աշխատանքը՝ ամբողջ դպրոցի համար.—ընտանիք և դպրոց, յերեխաների ամառվա կյանքը՝ մինչև դպրոց ընդունվելը, ծանոթությունը դպրոցի և նրա աշխատանքի հետ: Յերեխաների առողջության պաշտպանությունը: Պատրաստություններ ձմռան դեմ: Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը և այլն—ուսման Լին տարվա աշնանային-ձմեռային յեռամսյակի համար:

Այստեղից պարզ է, վոր չի կարելի կոմպլեքսը հասկանալ վոչ առաջին, վոչ յերկրորդ և վոչ ել յերրորդ իմաստով. այդ կլինե՞ր—հեղ միակողմանի. կոմպլեքս—ավելի ճիշտ — կոմպլեքսայնություն—ասելով պետք է հասկանալ կենսական և դպրոցական նյութի համախմբումը (վորոշ տեսակետից) մի թեմայի մեջ՝ մի ամբողջ տարվա, մեկ յեռամսյակի կամ մեկ շաբաթվա (այդ միևնույն է) ընթացքում կատարվող աշխատանքի համար, այսինքն՝ այդ կլինի դպրոցական աշխատանքին վերաբերող նյութի ընտրություն և դասավորություն մեթոդ, այսինքն՝ մի տերմին, վոր ծրագրների մշակման հարցերին է վերաբերում: Ճիշտ է, դպրոցում կոմպլեքսայնության համար կա և ուրիշ արդարացում, ինչպես և ուրիշ կրիտերիյ՝ այդ հասկանալու համար: Այդ կայանում է հասակին (8—12 տար.) հատուկ ըմբռնողության մեթոդների և հասակի առանձնահատկությունների մեջ: Այդ հասակում յերեխաները նյութը չեն բաժանում առարկաների (թվաբանություն, բնագիտություն և այլն) միջև, այդ բաժանումը նրանց պետք չէ և նրանց համար խորթ է, այդ նրանք պատրաստի ընդունել են մեծերից: Յերեխաներն աշխարհն ու կյանքը ըմբռնում

են ամբողջովին վերցրած, այնպես, ինչպես տեղի ունի կյանքում: Նրանք ձգտում են կոմպլեքսայնորեն վերաբերվել պատկերներում, առանց վերլուծելու և առանց բաժան-բաժան անելու, այստեղից ել կոմպլեքսայնությունը համապատասխանում է այդ հասակի իմացություն առանձնահատկություններին, նաև նրա պահանջներին:

Այդ վաղուց նկատել են տարրական դպրոցի ուսուցիչները: Դեռ Ուշինսկու ժամանակից նրանք միշտ բնագրաբար զգացել են մեր ծրագրների (ըստ դասական առարկաների) վոչ-կենսականությունը հասակի տեսակետից և այդ հարցի համար միշտ պայքարել են միջնակարգ դպրոցի ուսուցիչների դեմ, վորոնք չեյին հասկանում՝ մանկական հասակի հետ ծանոթ չլինելու պատճառով:

Այդ բոլորից պարզ է, թե ինչո՞ւ աշխատանքագիտությունը պետք է կոչել կոմպլեքս, և ինչո՞ւ համար ծրագրները նյութն ընտրում և այդ դասավորում են կոմպլեքսներով:

Հասարակագիտությունն ևս նույնպիսի կոմպլեքս է, ինչպիսին աշխատանքագիտությունն է, ինչպես արդեն ասացինք վերևում:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ԻՆՉ ՆՅՈՒԹ Ե ԱՌԱՋԱՐԿՈՒՄ
Պ.Գ.Խ.-ի ՍԽԵՄԱՆ.

Ամենից առաջ, հասարակագիտությունը (ինչպես և աշխատանքագիտությունը), առաջարկում է առաջին հերթին կազմակերպել յերեխաների հասարակական գործառնությունը, իսկ հետո արդեն ծանոթացնել մեծերի հասարակական աշխատանքին (զանազան յերկրներում—թե ներկայումս և թե անցյալ ժամանակներում կատարած աշխատանքին): Աշխատանքային դպրոցի դասատուն պետք է յերբեք չմոռանա, վոր նա պետք է յերեխաներին տա հասարակական դաստիարակություն, վորը իրականանում է գլխավորապես հասարակական գործառնություն միջոցով, դրա համար ել Պ.Գ.Խ.-ի ծրագրները հենց առաջին կոմպլեքսներում յերեխաների առաջն են դնում դպրոցական աշխատանքի ու կյանքի կազմակերպության, ինչպես և

դպրոցում նրանց հասարակական վարքի ու հասարակական առողջապահության հարցը: Ծանոթությունը դպրոցի և նրա կարգերի հետ: Յերեխաների առողջության պաշտպանությունը և դպրոցական աշխատանքի ծրագրումը մոտիկ ապագայի համար: Այնուհետև ծրագիրը մատնանշում է կապի կազմակերպումը և յերեխաների մասնակցությունը հասարակական (արտադպրոցական) կյանքում՝ հեղափոխական տոներին մասնակցելու միջոցով, ընտանեկան կյանքի հետ, գյուղի հասարակական կյանքի հետ, և հետո, նաև շրջանի ու, վերջապես խՍՀՄ ու ամբողջ աշխարհի հետ կապ սահմանելու միջոցով: Յերեխաների հասակի ու սոցիալական բնագծի զարգացման համեմատ, ծրագիրն առաջարկում է յերեխաներին կազմակերպել կոլլեկտիվ խաղերի համար, ստեղծել ինքնավարական խմբեր, ընդհանուր դպրոցական մի կոլլեկտիվ՝ գլխավորապես կոլլեկտիվ աշխատանքի և միաբան կյանքի համար:

Յեվ, վերջապես, Պ. Գ. Ս.-ի սխեման առաջարկում է կազմակերպել յերեխաների ծանոթությունն ու իմացումը մեծերի ժամանակակից կյանքի (ընտանիքի, գյուղի, քաղաքի, խՍՀՄ և ուրիշ յերկրների): Այդ առաջարկվում է անել (10, 12 տարեկան հասակում)՝ համեմատելով այն ամենի հետ, ինչ անցյալում է յեղել: Ուսման 3-րդ տարում առաջարկվում է տալ պատկերներ՝ իր շրջանի անցյալ կյանքից, ուսման 4-րդ տարում—ծանոթացնել մարդկության կյանքից վերցրած պատկերների հետ:

Այս նյութը (ինչպես արդեն պարզվեց) բաժանվում է թեմաների ըստ ուսման տարիների և տվյալ ուսման տարվա սահմաններում կոմպլեքսայնանում է աշխատանքագրիտության ու հասարակագիտության ծրագրում:

Ինչպես ամեն տեղ, նույնպես և հասարակագիտության համար, սկզբում ընտրվում է յերեխայի համար պարզ և մոտիկ նյութ, իսկ հետո ավելի բարդ ու հեռավոր, և այդպիսով՝ նյութի ընտրության հիմնական պահանջներից մեկը միանգամայն պահպանված է լինում:

IV.

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ.

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Հասարակագիտության մասին մեր ասածներից պարզ է, վոր հասարակագիտությունը, թե՛ վորպես յերեխաների հասարակական գործառնություն և թե՛ վորպես հասարակական կյանքի ըմբռնում—սերտ կապված է սոցիալական դաստիարակության հետ:

Յերեխաների հասարակական գործառնությունը հանդիսանում է հիմնական մասը հասարակական դաստիարակության, վորն իրեն նսլատակ է դնում յերեխաներին պատվաստել սոցիալական ունակություններ, այսինքն՝ յերեխաներին սովորեցնել (վորպես հակալիք մանր-բուրժուական, ինդիվիդուալիստական ունակությունների, վոր պատվաստում է գյուղացիական միջավայրը) սոցիալական վարքի և իր աշխատանքում ու կյանքում հասարակական ձևերի ոգտագործման: Սոցիալական դաստիարակության մյուս մասը հանդիսանում է արդեն ձանաչած հասարակական կյանքի կենսագործումը, այսինքն՝ յերեխայի համապատասխան հարաբերությունների և հայացքների ձևակերպումն այն հասարակական կյանքի նկատմամբ, վոր յեռում է նրա շուրջը: Այստեղից պարզ է, վոր սոցիալական դաստիարակության հարցերն առաջին հերթին պետք է հետաքրքրեն «դպրոցական» հասարակագետին: Քանի վոր I աստիճանի դպրոցի դասավանդությունը կոմպլեքսիվ յեղանակով տանում է մեկ ուսուցիչ, ուստի և յուրաքան-

չյուր դասատու պետք է լինի հասարակագետ. հասարակական դաստիարակությունն տալու պարտականությունն ընկնում է յուրաքանչյուր դասատուի վրա:

Սոցիալական դաստիարակության խնդիրն է լիովին ընդգրկել յերեխաների ամբողջ աշխատանքն ու կյանքը դպրոցում. բայց այդ չպետք է արտահայտվի միայն յերեխաների ինքնավարությամբ:

Նա պետք է իրագործություն գտնի այն ամենի մեջ, ինչ վոր կատարվում է դպրոցում:

Յերեխաների՝ դպրոց ընդունվելու ուրից նրանց պետք է կազմակերպել կոլեկտիվների մեջ և նրանց առաջ հասարակական վորոշ խնդիրներ ու պարտականություններ դնել: Ամեն աշխատանք, թեկուզ ուսումնական աշխատանքը, պետք է կազմակերպել կոլեկտիվ հիմքերի վրա, այսինքն՝ աշխատանքի բաժանման սկզբունքի և կոլեկտիվի առաջ պատասխանատվություն կրելու հիման վրա՝ զրկալորապես կոլեկտիվ պահանջները բավարարելու համար: Այսպիսի մոտեցումի դեպքում դպրոցական կյանքի անգամ ամենափոքրիկ յերեույթները նշանակութուն են ստանում, որինակ, թե յերեխաները ի՞նչպես են ձեռք բերում գրքերը և կամ աշխատանքի համար վորևե նյութ—կոլեկտիվ կերպով, թե՞ առանձին առանձին. նրանք ի՞նչպես են ոգտվում գրքից—անհատապես, թե՞ կոլեկտիվ յեղանակով. ինչպես են նրանք խաղում—զատ-զատ, թե՞ կոլեկտիվ կերպով. որապհներին կոլեկտիվն է ընտրում, թե՞ ուսուցիչը. արդյո՞ք նրանք աշխատանք կատարում են արտեններով, թե՞ ով ինչպես ցանկանում է:

Բայց անհրաժեշտ է յերեխաներին սովորեցնել աշխատել վոչ միայն կոլեկտիվում, այլև ինքնուրույն—բարեխիղճ և արտադրողական աշխատանք կատարել: Այդ անկարելի չէ իրագործել ուսուցչի հարկադրանքով ու նրա կոնտրոլի տակ: Յերեխայի գլխավոր ոգնականն այդ տեսակետից պետք է հանդիսանա կոլեկտիվը: Յերեխաների աշխատանքը պետք է կազմակերպել այնպես, վոր նրանք

դրա լավագույն կատարման համար պատասխանատու լինեն կոլեկտիվի առաջ, վորը միշտ ամենախիստ կոնտրոլն է հանդիսանում և ուրիշներից ավելի լավ է սովորեցնում աշխատել ինչպես հարկն է:

Մենք այդ հարցին դեռ կվերագառնանք, յերբ կխոսենք աշխատանքի առանձին մեթոդների և աշխատանքի առանձին որինակների մասին:

Սոցիալական դաստիարակության առարկա պետք է լինի յերեխաների նաև հասարակական վարքը, այսինքն՝ նրանց փոխադարձ վերաբերմունքը, նրանց վերաբերմունքը դեպի մեծերն ու ոտար մարդիկ: Յերեք միևնույն չե—յերեխաները կովում են միմյանց հետ թե՞ վոչ, արդյո՞ք պատշաճ վերաբերմունք ունեն դեպի աղջիկները, աղքատները, թույլերը և այլն: Այս խնդրում կոլեկտիվն ուսուցչից շատ ավելի լավ և ավելի հեշտությամբ կարող է շտկել վարքագիծը, տրադիցիան, յեթե միայն, իհարկե, ուսուցիչը յերեխաների հասարակական կարծիքը համապատասխան կերպով մշակի:

Հասարակական այդ կարծիքը մշակելու համար գոյություն ունեն մի շարք ձևեր: Այդ հաշտովում է անել գլխավորապես հետևյալ միջոցներով. սահմանվում է խումբի ընդհանուր հուշատետր, ուր արձանագրվում են յերեխաների բոլոր խոշոր վարմունքները. աչքի ընկնող դեպքերը քննադատվում են ընդհանուր ժողովներում, ուր յերեխաները շատ խիստ են լինում այս կամ այն հակասոցիալական վարմունքի նկատմամբ. կազմակերպվում են յերեխաների խմբակներ՝ վորոշ յերեույթի դեմ կովելու համար. անձնական որինակի միջոցով կազմակերպվում են ժամանակի լիզա, փոխադարձ ոգնության լիզա և այլն:

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել սոցիալական դաստիարակության նաև մեկ կարևոր կողմի վրա: Յերեխան ընդունելով նոր հասարակության համար ակտիվ շինարար ուժեր պատրաստելու խնդիրը, ուսուցիչը յերեխաների աշխատանքն ու կյանքը պետք է կազմակերպի

այնպես, վոր նրանց առաջ միշտ ծագեն իրենց կյանքի ու աշխատանքի բարելավման հասարակական խնդիրներ, վոր նրանք այդ խնդիրները լուծել կարողանան իրենց ուժերին համեմատ ձեռով, վոր նրանց առաջ ծառանա անհրաժեշտությունը, որինակ՝ վայրենի և անկուլտուրական գյուղից անցնելու կուլտուրական կենցաղի, կեղտից—մաքրության, աշխատանքի պրիմիտիվ ձևերից ու գործիքներից—ինդուստրիալ աշխատանքի և այլն:

Այդ ամենը չափազանց անհրաժեշտ է՝ յերեխաների կամքը հասարակականորեն ոգտակար աշխատանքի համար դաստիարակելու, դաստիարակելու այնպես, վոր նրանք ցանկանան նոր հասարակության ախտիվ շինարարներ լինել: Այդ իրագործվում է, ի հարկե, վոչ թե բռնություն գործ ղենելով, այլ կազմակերպելով յերեխաների այն վերապրումները, վորոնք բղխում են կյանքի այս կամ այն անկանոնությունից. այդ իրագործվում է նաև շնորհիվ այն բավականության, վոր նրանք ստանում են՝ կյանքը դեպի լավը կազմակերպելու իմաստով վորոշ նվաճումներ անելով: Զգայությունն ու գիտակցությունը (յերբ վորոշ աշխատանք կամ միջոց գործ ղենելուց հետո ղրությունը լավանում է և հաճելի ու հեշտ է լինում ապրելը) ղրդում են դեպի գործնեյություն, կամքը դաստիարակվում է այդ ուղղությամբ գործելու: Իհարկե, այդ լինում է միայն հաջողության դեպքում, իսկ այդ կախված է նրանից, թե ինչպիսի խնդիր է ղրված, արդյո՞ք դա համապատասխան է յերեխաների ուժերին և հետաքրքրի՞ր է նրանց համար, և արդյո՞ք կատարման գործը հաջող է կազմակերպված:

Այդ տեսակետից ուսուցչին հսկայական ոգնություն կարող է մատուցել պիոներական շարժումը, վոր Ռուսաստանում սկսվել է 1922 թվից և ընդգրկում է արդեն 1,500,000-ից ավելի մարդ: Այդ շարժումն իրեն նպատակ է ղնում հասունացող յերեխային դաստիարակել այնպես, վոր նա բանվոր դասակարգի իդյալների համար, նոր հասարակության համար մարտնչող դառնա, այդ շար-

ժումը յերեխաների կազմակերպման գործը ղնում է աշխատանքի կոլլեկտիվիզմի և բանվորական հեղափոխության համար մղվող կռվի հիմքերի վրա: Ուսուցիչը պետք է ոգնի յերեխային՝ նրա համար սոցիալական դաստիարակության պայմաններ ստեղծելով:

Սոցիալական դաստիարակության մի ուրիշ խնդիրը—դեպի մեր ժամանակի համապատասխան հասարակական կյանքն ու աշխատանքն ունեցած վերաբերմունքի ձևակերպումն—իրականացվում է ղպրոցական աշխատանքի, յերեխաների վերապրումների ու նրա ուղիղ ըմբռնմանը նպաստող նյութի հաջող ընտրության միջոցով:

Անհրաժեշտ է հիշել, վոր այդ հասակում նման վերաբերմումքը ստեղծվում է գլխավորապես յերեխաների վերապրումների շնորհիվ, և նրանց հայացքները մեծ մասամբ կախված են նրանց հույզերից, և վոչ թե մեր տրամաբանական ապացույցներից (այս տեսակետից յերեխայի հայացքների ու վերաբերմունքի համար շատ ավելի մեծ նշանակություն ունի, որինակ, այնպիսի փաստը, ինչպիսին է պիոներական շարժման մեջ մասնակցելը, քան մեր այն ապացույցները, վոր այդ անհրաժեշտ է՝ հասարակական տեսակետից): Յեւ անա այս վերապրումներն է, վոր պետք է կազմակերպել:

ՀԱՍՍՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՄԻՋԱՎԱՅԻՐԸ.

Վերևում մենք այն տեսակետն ենք պաշտպանել, վոր ուսուցիչը, նյութը ընտրելիս և առաջարկելիս, պետք է հաշվի առնի յերեխայի հասակն ու շահերը: Այդ հարցում նա ավելի մեծ ուշադրություն պետք է ղարձնի այն հանգամանքի վրա, թե միջավայրը ի՞նչ ներգործություն է ունենում յերեխայի վրա: Վերջերս մի բանավեճ տեղի ունեցավ այն մասին, թե պե՞տք է արդյոք այժմյությունը ղպրոցում ուսումնասիրել: Դրա կողմնակիցները այս տեսակետն էյին պաշտպանում. յեղակետ ընդունելով աշխատանքային ղպրոցի խնդիրը—անհրաժեշտ է ղպրոցում յե-

բեխանների հետ միասին այժմեյությունը ուսումնասիրել-
այդ ուղիղ ե—յեղնելով հենց մանկական շահերից: Նրանք
միանգամայն իրավացիորեն մատնանշում եյին այն հան-
գամանքը, վոր յերեխաները բառիս բուն նշանակությամբ
համակվում են այժմեյությամբ՝ դա շարունակ վերաբոտա-
գրելով իրենց խաղերում: Հակառակորդներն ուրիշ տեսա-
կետ եյին պաշտպանում. նրանք պնդում եյին, վոր յերե-
խաներն ավելի շատ հետաքրքրվում են մեր նախնիքների
կյանքով, պատմությամբ, վորովհետև այդ պարզ ե, ուս-
տի ե—յերեխաներին հասկանալի, և վոր յերեխաներին
ձանձրացրել ե այժմեյությունը, նրանց համար հետաքր-
քիր ե անծանոթը, ա՛յն, ինչ նման չե նրանց շրջապա-
տում գտնվածներին:

Այժմ այդ վեճը կարող ե լուծվել հետևյալ կերպով:
—Յերբ մենք խոսում ենք տվյալ հասակի հակումների մա-
սին, ընդունակությունների և մեթոդների մասին, մենք
պետք ե ուշադրության առնենք պատմա-կուլտուրական
ժառանգությունն այն դասակարգի, վորին յերեխան պատ-
կանում ե, այսինքն՝ ուրիշ կերպ ասած՝ մենք պետք ե ի
նկատի ունենանք պատմա-կուլտուրական ժառանգությու-
նը, ինչպես վոր մենք այդ ուշադրության ենք առնում՝
յերեխայի զարգացման մասին դատելիս: Իսկ յերբ խոսք
ե լինում դպրոցական աշխատանքի համար նյութեր ընտ-
րելու մասին, մենք չպիտի մոռանանք, վոր յերեխաների
վրա ժառանգականությունից շատ ավելի ուժեղ ե ազդում
այժմեյությունը, այսինքն՝ այն միջավայրը, վորի մեջ նա
ապրում և զարգանում ե և վորի հետ նա այս կամ այն
կերպ կապված ե և վորը նա հետո պետք ե փոփոխի: Ուս-
տի և դպրոցի համար նյութեր ընտրելիս, մենք գերադա-
սություն կտանք այժմեյությանը, իսկ նախնական կյան-
քը մենք կվերցնենք վորպես այժմեյության անտիթեզ, և
պատմական կուլտուրական նյութից մենք կոգտվենք այժմ-
եյության հեռանկարներ կազմելու համար:

Անհրաժեշտ ե պայմանավորվել նաև այն մասին, թե
այժմեյություն ասելով ի՞նչ ենք հասկանում:

ԻՆՉ Ե ԱՅժՄԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Այժմեյություն ասելով հաճախ հասկանում ենք *ԽՍՀՄ*
և իմպերիալիզմ, ուրիշ խոսքով—ընթացիկ մոմենտը:

Ի հարկե, այժմեյությունն այդ կերպ հասկանալը—
լրիվ չե:

Այժմեյությունը—դա ամբողջ աշխարհի բանվոր դա-
սակարգի կռիվն ե ամբողջ աշխարհի կապիտալիստների
դեմ՝ ամբողջ աշխարհը կոմունիստական հիմունքների վրա
վերակառուցելու,—և վոչ թե միայն *ԽՍՀՄ* և իմպերիա-
լիզմը. *ԽՍՀՄ* և իմպերիալիզմ—այդ միայն մի իպեզոդ ե,
ճիշտ ե՝ բավական նշանակալից, բայց միայն եպիզոդ ե
կազմում այդ կովում:

Ի հարկե, այժմեյության մասին այսպիսի ըմբռնումը
լրիվ չե. այդ ըմբռնումը իր մեջ չի պարփակում շատ
յերկրների կուլտուրապես յետամնաց ժողովուրդները, վո-
րոնք դեռ մինչկապիտալիստական շրջանն են ապրում:

Ի հարկե, այժմեյության այսպիսի հասկացողությու-
նը և դպրոցական ամբողջ աշխատանքը միայն այժմեյու-
թյամբ համակելու առաջարկությունը հակասում ե յե-
րեխայի ուժերին ու շահերին, ինչպես նաև դեպի Պ. Գ.
Խ.-ի (վորը առաջարկում ե ընտանիքից ու դպրոցից ուս-
ման միայն *Մ* տարում անցնել—գյուղի և շրջանի միջո-
ցով—իմպերիալիզմին և *ԽՍՀՄ*) ծրագրներն ունեցած տե-
ղազրական մոտեցումին: Այդպիսի հասկացողությունն
այն հետևանքը կունենա, վոր դպրոցի ծրագրներից կչքա-
նան պատկերներ՝ տվյալ բնակավայրի անցյալից, ինչպես
նաև պատկերներ՝ մարդկության անցյալից:

Պ. Գ. *Խ.*-ի սխեմաները հաշվի չեն առնում այն հան-
գամանքը, վոր յերկու դասակարգերի, յերկու կուլտուրա-
ների կռիվը յերեխան ավելի լավ ե հասկանում իր դա-
սակարգային ըմբռնողությամբ, բնազդով, քան տրամաբա-
նական հետևություններ, համեմատություններ անելով:

Սխալ ե, ի հարկե, այժմեյության նաև մյուս տե-
սակի՝ գուտ բուրժուական հասկացողությունը, թե գոյու-

ընթացները հետ միասին այժմեյությունը ուսումնասիրելու
այդ ուղիղ ե—յեղնելով հենց մանկական շահերից: Նրանք
միանգամայն իրավացիորեն մատնանշում եյին այն հան-
գամանքը, վոր յերեսաները բառիս բուն նշանակությամբ
համակվում են այժմեյությամբ՝ դա շարունակ վերաբո-
ղելով իրենց խաղերում: Հակառակորդներն ուրիշ տեսա-
կետ եյին պաշտպանում. նրանք պնդում եյին, վոր յերե-
սաներն ավելի շատ հետաքրքրվում են մեր նախնիքների
կյանքով, պատմությամբ, վորովհետև այդ պարզ ե, ուս-
տի ե—յերեսաներին հասկանալի, և վոր յերեսաներին
ձանձրացրել ե այժմեյությունը, նրանց համար հետաքր-
քիր ե անծանոթը, անհայտը, ինչ նման չէ նրանց շրջապա-
տում գտնվածներին:

Այժմ այդ վեճը կարող ե լուծվել հետևյալ կերպով:
—Յերբ մենք խոսում ենք տվյալ հասակի հակումների մա-
սին, ընդունակությունների և մեթոդների մասին, մենք
պետք ե ուշադրության առնենք պատմա-կուլտուրական
ժառանգությունն այն դասակարգի, վորին յերեսան պատ-
կանում ե, այսինքն՝ ուրիշ կերպ ասած՝ մենք պետք ե ի
նկատի ունենանք պատմա-կուլտուրական ժառանգությու-
նը, ինչպես վոր մենք այդ ուշադրության ենք առնում՝
յերեսայի դարգացման մասին դատելիս: Իսկ յերբ խոսք
ե լինում դպրոցական աշխատանքի համար նյութեր ընտ-
րելու մասին, մենք չպիտի մոռանանք, վոր յերեսաների
վրա ժառանգականությունից շատ ավելի ուժեղ ե ազդում
այժմեյությունը, այսինքն՝ այն միջավայրը, վորի մեջ նա
ապրում և դարգանում ե և վորի հետ նա այս կամ այն
կերպ կապված ե և վորը նա հետո պետք ե փոփոխի: Ուս-
տի և դպրոցի համար նյութեր ընտրելիս, մենք գերադա-
սություն կտանք այժմեյությանը, իսկ նախնական կյան-
քը մենք կվերցնենք վորպես այժմեյության անտիթեզ, և
պատմական կուլտուրական նյութից մենք կոգտվենք այժմ-
եյության հեռանկարներ կազմելու համար:

Անհրաժեշտ ե պայմանավորվել նաև այն մասին, թե
այժմեյություն ասելով ի՞նչ ենք հասկանում:

Այժմեյություն ասելով հաճախ հասկանում ենք *ԽՍՀՄ*
և իմպերիալիզմ, ուրիշ խոսքով—ընթացիկ մոմենտը:

Ի հարկե, այժմեյությունն այդ կերպ հասկանալը—
լրիվ չէ:

Այժմեյությունը—դա ամբողջ աշխարհի բանվոր դա-
սակարգի կռիվն ե ամբողջ աշխարհի կապիտալիստների
դեմ՝ ամբողջ աշխարհը կոմունիստական հիմունքների վրա
վերակառուցելու,—և վոչ թե միայն *ԽՍՀՄ* և իմպերիա-
լիզմը. *ԽՍՀՄ* և իմպերիալիզմ—այդ միայն մի իպեզոդ ե,
ճիշտ ե՝ բավական նշանակալից, բայց միայն եպիզոդ ե
կազմում այդ կովում:

Ի հարկե, այժմեյության մասին այսպիսի ըմբռնումը
լրիվ չէ. այդ ըմբռնումը իր մեջ չի պարփակում շատ
յերկրների կուլտուրապես յետամնաց ժողովուրդները, վո-
րոնք դեռ մինչևկապիտալիստական շրջանն են ապրում:

Ի հարկե, այժմեյության այսպիսի հասկացողությու-
նը և դպրոցական ամբողջ աշխատանքը միայն այժմեյու-
թյամբ համակելու առաջարկությունը հակասում ե յե-
րեսայի ուժերին ու շահերին, ինչպես նաև դեպի Պ. Գ.
Խ.-ի (վորը առաջարկում ե ընտանիքից ու դպրոցից ուս-
ման միայն *VI* տարում անցնել—գյուղի և շրջանի միջո-
ցով—իմպերիալիզմին և *ԽՍՀՄ*) ծրագրներն ունեցած տե-
ղադրական մոտեցումին: Այդպիսի հասկացողությունն
այն հետևանքը կունենա, վոր դպրոցի ծրագրներից կչքա-
նան պատկերներ՝ տվյալ բնակավայրի անցյալից, ինչպես
նաև պատկերներ՝ մարդկության անցյալից:

Պ. Գ. *Խ.-ի* սխեմաները հաշվի յեն առնում այն հան-
գամանքը, վոր յերկու դասակարգերի, յերկու կուլտուրա-
ների կռիվը յերեսան ավելի լավ ե հասկանում իր դա-
սակարգային ըմբռնողությամբ, բնազդով, քան տրամաբա-
նական հետևություններ, համեմատություններ անելով:

Սխալ ե, ի հարկե, այժմեյության նաև մյուս տե-
սակի՝ զուտ բուրժուական հասկացողությունը, թե գոյու-

թյուն ունի մանկական այժմեյություն՝ մեծերի այժմեյությունից տարբեր, և վորպես թե այդ հասկացողությունը բղիթում է մանուկներին մեծերի փշացած աշխարհից հեռու դաստիարակելու անհրաժեշտությունից, և դրա համար պահանջում են յերեխաներին վերադարձնել նրանց մանկությունը: Այդպիսի այժմեյություն, ի հարկե, անծանոթ է թե՛ պրոլետարական և թե՛ գյուղի յերեխային, և այդպիսի այժմեյությունը չպետք է տեղ գտնի աշխատանքային դպրոցում:

Յեվ այսպես, այժմեյությունը յերեխայի համար պետք է հասկանալ առաջին հերթին այն իրականությունը, ուր նա ապրում է և զարգանում, այն այժմեյությունը (կռիվ յերկու դասակարգերի, յերկու կուլտուրաները), վորն այսպես թե այնպես ազդում է նրա կյանքի ու զարգացման վրա, և այն հեռանկարը—XX դարի սահմաններում—վորը չի կարելի այժմեյությունից անջատել, վորովհետև այդ հեռանկարը իր տարրերում և հետևանքներով դեռևս ապրում և լուսաբանում է այժմեյությունն ընթացիկ մոմենտի:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՏԵՂԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Յերեխայի հասակի համար նյութեր ընտրելիս պետք է ունենալ տեղագիտական մոտեցում, վոր ամենից ուղիղը կլինեն և վորի վրա հիմնված են Պ.Գ.Խ.-ի ծրագրները:

Այդ ծրագրները հանձնարարում են յերեխաների հետ միասին ուսումնասիրել նախ մերձական, յերեխայի անմիջական շրջապատը, այսինքն՝ նրա տունը, դպրոցը, գյուղը, և միայն հետո հետո ու շատ դանդաղ դուրս բերել նրան իր շրջանից և աշխարհի ասպարեզ: Այդ մոտեցումն է ընտրվում նրա՝ համար, վոր 8—12 տարեկան յերեխան ընդունակ չեն ընդգրկելու ավելի մեծ նյութ՝ համեմատելու և յեզրակացություններ անելու համար, վոր նրա համար ավելի դյուրին է ծանոթանալ մեր մոտիկ շրջապատի հետ, վորովհետև այդ կոնկրետ է, նրան հասկանալի: Բացի դրա-

նից, տեղագիտական մոտեցումը ստիպում է յերեխային իր ծանոթության առարկան դարձնել կենդանի կյանքը, և վոչ թե գրքի նյութը կամ այն ճշմարտությունները, վոր ուսուցիչն է մատուցում: Յեվ այդ կենդանի կյանքի հետ նա կարող է ծանոթանալ անմիջապես՝ դիտողությունների միջոցով, վերապրումների ու նմանեցումների միջոցով, այսինքն այն մեթոդներով, վոր հատուկ են նրա հասակին:

Այսպիսով, տեղագիտությունը յերեխաների համար կլինի՝ իրեն շրջապատող բնության, հասարակական կյանքի և մարդու աշխատանքի կոմպլեքսային ուսումնասիրություն: Այսպիսի հասկացողությամբ միանգամայն պարզվում են հասարակագիտության և տեղագիտության միջև յեղած հարաբերություններն աշխատանքային դպրոցում: I աստիճանի դպրոցում հասարակագիտությունը պետք է լինի տեղագիտական, այսինքն՝ առաջին հերթին պետք է ընտրել տեղական, յերեխայի տեղին մոտիկ, նրան շրջապատող միջավայրից վերցրած նյութեր:

Ի հարկե, տեղագիտության մասին մեր ունեցած ըմբռնումը հակասում է այն ըմբռնումին, վոր գոյություն ունեն հին դպրոցում և վորը տեղագիտություն եր անվանում «աշխարհագրություն» առարկայի բաժիններից մեկը—հայրենագիտությունը՝ սպեցիֆիկ գունավորումով: Յեվ այժմ ել մի շարք «աշխարհագրագետներ» առաջարկում են դպրոցում սովորեցնել այսպիսի առարկաներ—հայրենագիտություն, տեղագիտություն, յերկրագիտություն և վերջապես աշխարհագիտություն, և հենց դրանով վոչնչացնել են ցանկանում աշխատանքային դպրոցի անհրաժեշտ նվաճումներից մեկը—կոմպլեքսայնությունը:

Այդ հակասում է դպրոցում ավանդվող տեղագիտության մի այլ հասկացողությանը, վորը ձգտում է դպրոցում մտցնել գիտական տեղագիտություն, այսինքն՝ տեղական շրջանի միանգամայն գիտական նշանակություն ունեցող նյութերի ուսումնասիրությունը սոսկ գիտության

համար: Այդ, իհարկե, առաջին աստիճանի դպրոցի ուժեղից վեր է: Այդպիսի տեղագրություն կարող է լինել միայն մի եպիզոտ՝ II աստիճանի դպրոցում, և քիչ ուրիշ կարող է լինել: Բացի դրանից, դա սովորաբար չեն կապում յերեխաների շահերի և ներկա հասարակական կյանքի հետ, այլ նվիրում են յեղանակագրություն, յերկրաբանություն, հնագրություն, բուսական աշխարհի և այլն ուսումնասիրություն:

Վերջապես, գոյություն ունի տեղագրության և մի յերրորդ ըմբռնում. այդ հասկանում են փորպես մի հասարակական շարժում՝ իր սեփական շրջանը ճանաչելու, պարզելու համար նրա կարիքներն ու անհրաժեշտ վերաշինությունը: Տեղագրության այդպիսի ըմբռնում առաջ են մղում Քաղղուսգլխավորը և Պետպլանը, փորոնք մտածում են մեր յերկրի ապագա սահմանադժուկները (վարչական) այդպիսի տեղագրության վրա հիմնել:

I աստիճանի դպրոցի յերեխաներն այդպիսի աշխատանքում մասնակցություն ունենալ, իհարկե, կարող են, բայց շատ քիչ, և վերոհիշյալ նպատակի համար շատ չնչին ոգուտ կարող են տալ և այն ել՝ բարձր հասակում (II աստիճանի դպրոցի), փորովհետև այդ աշխատանքն, իհարկե, փոչ թե դպրոցական, այլ գիտական բնույթ է կրում:

Տեղագրության մասին ունեցած մեր ըմբռնումը վերև հիշատակած II և III տեսակի ըմբռնումներից տարբերվում է նրանով, փոր տեղագրությունը մենք համարում ենք փոչ թե գիտություն, այլ գոտ-մանկավարժական մի պրինցիպ (ընտրելով նյութեր՝ դպրոցական աշխատանքի համար) և նրան ուսումնական նշանակություն ենք վերագրում ու նրա ոգնությունն ենք դիմում յերեխաների դպրոցական աշխատանքում:

ՊՐԻՆՅԻՊՆԵՐ, ՎՈՐՈՆՅ ՎՐԱ ԿԱՌԱՅՎԱԾ ԵՆ

Պ. Գ. Խ.-ի ՆՐԱԳՐՆԵՐԸ

Այժմ անցնենք այն պրինցիպներին, փորոնք վրա կա ուղեված են Պ. Գ. Խ.-ի ծրագրները: Պ. Գ. Խ.-ի ծրա-

գրները, նյութեր ընտրելիս (յեղակետ ընդունելով դպրոցի դրած նպատակները, այն է՝ պատրաստել մարդիկ՝ թե ֆիզիքական և թե մտավոր աշխատանքի համար, հասարակական ջիղ ունեցող մարդիկ, նոր՝ կոմունիստական հասարակության համար մարտնչողներ), դպրոցական ամբողջ աշխատանքի հիմքում ընդունում են տեղագրությունը, այսինքն՝ աշխատանքի ուսումնասիրությունը իսկական աշխատանքի միջոցով և աշխատանքը ըմբռնելու միջոցով, հետևապես թե ֆիզիքական և թե մտավոր աշխատանքի (յերեխայի հասակին մատչելի ձևերում և սահմաններում) գործառնության միջոցով:

Աշխատանքագրությունը նրանք միացնում են հասարակագրության հետ, այսինքն՝ յերեխաների հասարակական գործառնության հետ, ինչպես նաև մեծերի հասարակական կյանքի ըմբռնման հետ:

Հասարակագրությունն ու աշխատանքագրությունը նրանք հիմնում են տեղագրության վրա, յեղնելով այն դրությունից, փոր I աստիճանի դպրոցականներին կոնկրետ և մոտիկ նյութն ավելի՛ յե մատչելի. հասարակագրությունը նրանք հիմնում են այժմեյության վրա, դա հասկանալով լայն մտքով—առաջին հերթին՝ յերեխային շրջապատող տեղական միջավայրը, ինչպես նաև ներկա հասարակական հեղափոխությունը՝ սկզբում այն չափով, ինչ չափով նա անմիջապես վերաբերում է յերեխային, իսկ հետո այն չափով, ինչ չափով համաշխարհային դեպքերը ազդում են նրա կյանքի վրա և նա ի վիճակի յե դրանք ըմբռնել ու վերապրել:

Բայց Պ. Գ. Խ.-ի ծրագրները յերեխաներին առաջարկում են նաև պատմա-կուլտուրական նյութ՝ շրջանի անցյալ կյանքից, ինչպես նաև մարդկության անցյալ կյանքից վերցրած պատկերների ձևով՝ այժմեյությանը հակադրելու, դրա հետ համեմատելու և այդ այժմեյությունը լավ ըմբռնելու համար:

Պ. Գ. Խ.-ը իր ծրագրները կազմելիս ու նյութեր

ընտրելիս՝ յեղակեալ ե ունեցել սոցիալական դաստիարակութեան խնդիրները և կոմունիստական հասարակութեան համար մարտիկներ, ակտիվ շինարարներ պատրաստելու հանգամանքը: Բայց նա հաշվի չէ առնում նաև յերեխային: Ահա թե ինչու ծրագրները մեջ նյութը դասավորված ե կոմսլեքսայնորեն և համապատասխան թեմաներով, այսինքն՝ այդ նյութը համախմբվում ե այն թեմաների շուրջը, վորոնք ընտրված են՝ նկատի առնելով դպրոցի խնդիրները, յերեխայի շահերը և յերեխայի միջավայրը: Այդ թեմաները տրված են I և II խմբերի ծրագրներում՝ տարվա յեղանակներին հետ կապված:

Յեւ պատկեր, նրանք ի նկատի առնեն յերեխայի և՛ դաստիարակութիւնը և կրթութիւնը, նրանք հիմնում են այնպիսի դպրոց, վորն առաջին հերթին աշխատանքային և սոցիալիստական ունակութիւնների մասին ե հոգում:

Պ. Գ. Խ.-ի ԾՐԱԳՐՆԵՐԸ ՅԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.

Սակայն ուսուցիչը չպետք ե մոռանա, վոր այդ ծրագրներն որինակելի չեն և կառուցված են տեղագրիտութեան հիմունքներով, ուստի և ուսուցիչը դրանք պետք ե մշակի, քանի վոր դրանք չեն կարող հավասարաչափ ոգտակար լինել մեր յերկրի բոլոր՝ տարբեր պայմաններում գտնվող անկյունների համար:

Այս ծրագրները, ինչպես և ամեն ծրագիր, ուսուցիչը պետք ե մշակի, հարմարեցնելով տեղական նյութերին և այն յերեխաներին, վորոնց հետ նա պարապելու յէ:

Տվյալ վայրի տեղագրիտութեան տեսակետից աշխատանքային գործառնութեան և յերեխաների աշխատանքային ուսուցման առարկան կարող ե լինել գլխավորապես տեղական աշխատանքը, իսկ դա կարող ե լինել և՛ գյուղատնտեսական, և՛ ֆաբրիկային, և՛ արտիստային, և՛ պրիմեալ, և՛ բարձր վորակյալ տեսակի: Այդպես և տեղական շրջանի հասարակական կյանքը կարող ե լինել լայն ու խորը, կարող ե պրեմիտիվ ու նեղ լինել (որինակ՝ վորևէ յետ ընկած անկյունում):

Ծրագրների տվյալները յերեխայի տեսակետից կարող են դժվար լինել, վորովհետև յերեխաները կարող են զարգացած չլինել, կամ ծրագրների նյութը կարող ե չհամապատասխանել յերեխայի ունեցած մտապատկերներին, ունակութիւններին:

Ծրագրները մշակելիս, ուսուցիչն այդպիսով պետք ե գիտենա իր շրջանն ու իր յերեխաներին, այսինքն՝ պետք ե հետազոտութիւն կատարի՝ յեթե այդ հնարավոր ե. համենայն դեպս պետք ե հաշվի առնի տեղական նյութերը և այն, թե իրենցից ի՞նչ են ներկայացնում տվյալ վայրի յերեխաները:

Առաջին հարցի նկատմամբ հետևյալ գործնական աշխատանքն ե կատարվում. ուսուցիչը՝ համաձայն ծրագրների մատնանշած ծրագրային թեմաների՝ իր համար պարզում ե տեղական նյութը, վերջինիս ուսումնասիրութիւնը կատարելով այն մեթոդներով, վոր նա կառավարելի յերեխաներին:

Յերկրորդ հարցի վերաբերմամբ նա նույնպես գործնական միջոցի յե դիմում. նա հարցնում ե (թերևս քրննում ե) յերեխաներին բանավոր կամ գրավոր ձևով կամ նրանց հետ միասին փորձնական աշխատանք կազմակերպում և դիտում, թե ինչպե՞ս են յերեխաներն այդ կատարում, նրանք ինչպիսի՞ մոտեցում ունեն դեպի աշխատանքը, ի՞նչ չափով են պատրաստված դրա համար, և հաշվի յէ առնում այդ աշխատանքի արդյունքները:

Ավելի լավ կլիներ, յեթե ծրագրները տեղական պայմաններին ու յերեխաների ուժերին հարմարեցնելու այդ աշխատանքը կատարի վո՛չ միայն տվյալ ուսուցիչը, այ ուսուցչական ամբողջ կոլլեկտիվը և նույնիսկ՝ ուսուցչական կոլլեկտիվների միութիւնը:

Բայց, ծրագրները հարմարեցնելուց հետո՝ ևս, ուսուցիչը չպետք ե մոռանա, վոր այդ ծրագրները գրված են իր համար և վո՛չ թե յերեխաների, այսինքն՝ այդ ծրագրները մոտավորապես գծում են աշխատանքի ծավալն ու

կարգը, վորոնք կարող են փոփոխվել՝ համաձայն աշխատանքի բնույթին, յերեխաների պահանջներին ու շահերին:

Այդպիսով մենք պատասխանեցինք այն յերկու հարցերին, վորոնք ծագում են ուսուցչի առաջ, յերբ նա առաջին անգամ դպրոց է ընկնում, այսինքն—ի՞նչ է նրանից պահանջում հասարակութունը և ի՞նչպիսի աշխատանք կարող է կատարել մանկական հասակը:

V.

ԴՊՐՈՑԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ ՅԵՎ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.

Այժմ անհրաժեշտ է անցնել յերրորդ հարցին. ի՞նչ պիտի կարողություններ և ի՞նչ պատրաստություն պետք է ունենա ուսուցիչը I աստիճանի դպրոցի աշխատանքը տանելու համար, ի՞նչպիսի մեթոդներ նա պետք է կիրառի և ի՞նչպես պետք է գործե աշխատանքային դպրոցում:

«Այդ հարցը վճռելիս նա պետք է յերբեք չմոռանա, վոր աշխատանքային դպրոցը պետք է լինի յերեխաների դպրոց: Չպետք է հափշտակվել նյութի վոչ քանակով և վոչ ել դրա խորը մշակումով, իսկ ամենից գլխավորն է—բոլոր թեմաներին պետք է մոտենալ յերեխաների՝ տեսակետից, յերեխաների աչքերով և յերեխաների շահերով» (Բլոնսկի, «Աշխատանքային դպրոց», մասն I):

Ի՞նչ է ՊԱՆԱՆՋՎՈՒՄ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ

Յեվ այսպես, աշխատանքային դպրոցը դասատուից պահանջում է շատ ավելի մեծ ուժեր և պատրաստություն, քան հին դպրոցն էր պահանջում: Այդ միանգամայն հասկանալի չէ. աշխատանքային դպրոցը պահանջում է իսկական աշխատանք, և վոչ թե ձևական վերաբերմունք դեպի գործը: Աշխատանքային դպրոցը պահանջում է, վոր աշակերտներն իրենց հասակին համապատասխան ունակություններ ձեռք բերեն թե ֆիզիքական և թե մտավոր աշխատանքի համար, վորպեսզի նրանք սովորեն ինքնուրույն կերպով տիրանալ իրենց համար անհրաժեշտ ունակություններին և գիտելիքներին, իսկ այդ

ավելի դժվար ե, քան, հենվելով յերեխաների բանավոր հարուստ հիշողության վրա, զորով նրանց գլուխը մտցնել բանավոր գիտելիքների վորոշ քանակություն: Ուսուցչի համար ավելի դժվար ե գյուղացիական մանր բուրժուական միջավայրում իրականացնել սոցիալական դաստիարակության և նոր հասարակության համար պայքարողներ պատրաստելու խնդիրը: Հին դպրոցն, իհարկե, այդ հարցը չէր դնում: Նա նկատի ուներ միայն նեղ-ազգասիրական և կրոնական դաստիարակությունը—պատմության և կրոնի միջոցով:

Դժվարությունը կայանում ե նրանում, վոր ուսուցիչը դասատու-հրամանատարից աշխատանքային դպրոցում պետք ե դառնա յերեխաների կյանքի ու աշխատանքի կազմակերպողը, նա՝ վոր առաջ «հրամայող» եր, այժմ պետք ե դառնա ոգնական՝ յերեխաների կյանքում և նրանց ինքնուրույն աշխատանքում, իսկ դրա համար նա պետք ե լինի պեղալոգ (մանկաբան) և աշխատանքի հետ ծանոթանա պրակտիկայում:

Ուսուցչի համար ավելի ևս դժվար ե դառնալ այժմեյության հասարակագետ, վորովհետեւ կյանքի հին հասարակական կարգերը և հին դպրոցը նրան հեռու եյին պահում կյանքից, հեռու եյին պահում հասարակայնությունից:

Աշխատանքային դպրոցում նա պետք ե լինի վոչ միայն հասարակագետ և աշխատանքագետ (հին դպրոցի վարժուհիների մեծամասնությանը իսկական աշխատանքը անծանոթ եր), այլև հասարակական գործիչ, նախ՝ վորովհետեւ գյուղում նա շատ հաճախ միակ կուլտուրական ուժն ե հանգիստում, յերկրորդ՝ նրա՝ համար, վոր առանց մասնակցելու կյանքին և կյանքի բարեկամման համար կատարվելիք աշխատանքին,—նոր դպրոցը չի՝ կարող աշխատանքային դպրոց դառնալ, նա չի լինի կենսական, նա անպետք կլինի տեղական գյուղացիական բնակչության համար:

Ի հարկե, ամենազլխավոր դժվարությունը կայանում

ե նրանում, վոր ուսուցիչը չգիտե, թե ինչպես պետք ե իրագործի դպրոցին առաջադրած խնդիրը: Ի՞նչպես պետք ե կառուցել աշխատանքային դպրոցը: Ի՞նչպես աշխատել նրանում: Ահա՛ այն հիմնական հարցը, վոր այժմ վրձնվում ե ամբողջ ԽՍՀ Միության առաջավոր ուսուցչությունը:

Յեւլ այդ վորքան ել դժվար լինի, այդ հարցը վճռել կարող ե միայն ինքը ուսուցիչը՝ իր պրակտիկ աշխատանքում, վորովհետեւ հեղափոխությունը վերելից չի կատարվում, այլ ներքեից և, ի հարկե, դա դպրոց կմտնի վոչ թե վերելի հրամաններով, այլ ներքեից. այդ յեղնում ե այն հարցից, վոր դրել ե ուսուցչությունը—հարկավոր աշխատանքը խորհրդային դպրոցում ի՞նչ կերպ տանել: Սրա պատասխանը կախված ե աշխատանքի մեթոդներից, մանկավարժական նոր տեխնիկայից:

Յեւլ այդ հեղափոխության դժվարությունը դժբախտաբար կայանում ե նաեւ նրանում, վոր ներկա մանկավարժական բարձրագույն կրթական հիմնարկությունների խոշոր մեծամասնությունը յերիտասարդությանը պատրաստում ե վոչ թե նոր, այլ հին դպրոցի աշխատավորներ, ապագա ուսուցիչներին չի՝ ծանոթացնում վոչ աշխատանքային դպրոցի խնդիրներին, վոչ դրանց իրագործման միջոցներին, վոչ աշխատանքի այնպիսի նոր մեթոդներին, վորոնք հեղափոխություն են առաջացնում. այդ հիմնարկներն իրենց արգարացնելու համար զանազան պատճառներ են բերում և մասնավորապես այն, վոր աշխատանքային դպրոցը դեռևս չի ձևակերպված: Այդպիսի պատճառաբանությամբ նրանք միայն վկայում են իրենց տգիտությունը և այն, վոր չեն ցանկանում խորհրդային դպրոց կառուցել—վորովհետեւ վերջին տարիների ընթացքում աշխատանքային դպրոցի մասին այնքան գրականություն ե հրատարակվել և հրապարակի վրա այնքան հարուստ փորձ կա, վոր այդ կբավականացնի՝ ամբողջ կյանքում ուսումնասիրելու համար: Մեր մանկավարժական բարձ-

բազուկն հիմնարկները հրամանի են սպասում բարձրից և իրենք գործի չեն ձեռնարկում, չնայած շատ նախադրյալներ կան՝ աշխատանքային դպրոցի շինարարության հաջողության համար:

Յեւլ այսպես, հեղափոխություն կկատարեն իրենք ուսուցիչները, և այդ առաջ կգա աշխատանքային մեթոդների շնորհիվ:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ ՅԵՎ ՀԵՂՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴՊՐՈՑՈՒՄ.

Յեւլ իրոք, վերևից վորջան ել առաջարկես՝ ինքնավարություն, դպրոցի նոր կազմակերպություն, վորջան ել ջանաս աշխատանքային պրոցեսներ մտցնել դպրոցական կյանքում, վորջան ել պրոպագանդ մղես դպրոցի նոր ծրագրերի ոգտին—այդ բոլորը դատապարտված ե անհաջողության՝ յեթե դպրոցական աշխատանքի հիմքում գոյություն ունեն աշակերտի պասսիվ դրությունը և դասավանդման հին մեթոդները: Այդ դեպքում ինքնավարությունը յերեխաների համար անպետք և համարվի, լավագույն դեպքում դա կփոխվի և կդառնա աշակերտների ոգնությունամբ դիսցիպլինան պահպանելու միջոց, աշխատանքային պրոցեսները կդառնան—տանը կատարելու համար տրված գծագրության և զանազան պատկերազարդության աշխատանքներ, իսկ ծրագրային նյութը կսերտվի բերանացի:

Միանգամայն այլ բան ե ստացվում, յերբ ուսուցիչը, նկատի առնելով դպրոցի խնդիրները, իր աշխատանքը կկառուցի ակտիվության և յերեխաների աշխատանքի վրա, վորպեսզի նրանց սովորեցնի աշխատել՝ թե ի՞նչպես պետք ե հասարակության ակտիվ անդամներ լինել: Աշխատանքի նոր մեթոդների հետևանքով (հարցի այսպիսի դրումով—դրանք անհրաժեշտ են) պետք ե ամբողջ դպրոցն այլ կերպ կազմակերպել: Պետք ե սկսել կազմել յերեխաների կոլեկտիվներ՝ ինքնուրույն կոլլեկտիվ աշխատանք տանելու համար, պետք ե վոչնչացնել դասարանները և դրանք

դարձնել աշխատանքի սենյակներ, պետք ե վոչնչացնել դասացուցակը, ժամային դասերը, պետք ե ծրագիրը կրճատել և հասցնել մինիմումի, նյութը (իրենց՝ յերեխաների միջոցով մշակելու հարմարության համար) ակտիվ մեթոդներով դասավորել ըստ թեմաների, համախմբել կոմպլեքսներում և այլն և այլն: Իսկ վորոնք են այդ մեթոդները, վորոնք պետք ե հեղափոխություն առաջ բերեն դպրոցում:

VI.

ԴՊՐՈՑԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՅԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

Դպրոցի խնդիրները, ինչպես արդեն ասացինք, վորոշում են դպրոցի բովանդակութիւնը և նրա կազմակերպութիւնը, բայց գլխավորապէս՝ նրա մեթոդները, իսկ մեթոդներն իրենց հերթին վորոշում են դպրոցի ձևը, կազմակերպութեան ձևն ու կենսունակութիւնը և նրա աշխատանքի բովանդակութիւնը:

Քանի վոր մեր խնդիրն է՝ պատրաստել աշխատանքի մարդ և նրան սոցիալական դաստիարակութիւն տալ ու նոր հասարակութեան համար շինարար ուժ պատրաստել, ապա, ի հարկե, դաստիարակութեան և ուսուցման հիմնական մեթոդը կլինի աշակերտների ինքնուրույն կողմէկտիվ աշխատանքի մեթոդը, այսինքն՝ աշխատանքային մեթոդը, իսկ հետո, վորովհետև յերեխան չի՝ կարող ամբողջովին ըմբռնել աշխատանքը, — նաև աջակից մեթոդները (սակայն նույնպէս կողմէկտիվ աշխատանքային վրա հիմնված) — դիտողական մեթոդը, եքսկուրսիոն մեթոդը, դրամատիկացիայի մեթոդը և այլն:

ՅԵՐԵՆԱՅԻ ՀԱՍԱԿԸ ՅԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

Այժմ նախ քան այդ մեթոդների բովանդակութիւնն ու դրանց կիրառման պարզաբանութեան անցնելը, անհրաժեշտ է վերհիշել այն, ինչ վոր մենք ասացինք մանկական հասակի (8—12 տար.) առանձնահատկութիւնների մասին, ըմբռնման նրանց մեթոդների մասին, և այդ նկատի առնել մեթոդներ ընտրելիս ու կիրառելիս:

Գյուղացիների և բանվորների յերեխաներն իրենց

նախորդներից ժառանգութիւն են ստացել յերկու տեսակի բնազդ՝ աշխատանքային և սոցիալական:

Բայց նրանք մտավոր աշխատանքի համար քիչ նախապայաններ են ժառանգել: Սրան պետք է ավելացնել, վոր ընդհանրապէս, ինչպէս պնդում են պեգալոգները, այս հասակը ճանաչման բոլորովին այլ մեթոդներ է կիրառում: Նա չի կիրառում այն մեթոդները, վորոնք գործ են դնում մտավոր աշխատանքի մարդիկ, նա ամեն ինչ ըմբռնում է կոնկրետ կերպով, պատկերներով, հորինում է, ստեղծագործաբար նմանեցնում:

Վերջապէս, դա բնազդների վարժողութեան հասակն է, հույզերի և ունակութիւններ ձեռք բերելու հասակ, նմանվել ցանկանալու և վերապրումների հասակ, մի այնպիսի հասակ, վորն ոգտվում է ազատ փոխաբերումներով և վոչ թե տրամաբանական ասոցիացիաներով:

Յելակետ ունենալով այդ հասակին համապատասխան այս կամ այն մեթոդների և դրանց կիրառման այսպիսի ըմբռնումը, պետք է ուղղումներ մտցնել՝ հիշյալ հասակի առանձնահատկութիւններն ու կարողութիւնները ճանաչելու մեթոդների տեսակետից: Այսինքն՝ աշխատանքային մեթոդը, որինակ, պետք է հասկանալ վորպէս յերեխաների աշխատանք — կիսախաղ-աշխատանք, ավելի ճիշտը՝ մի այնպիսի խաղ, վոր փոխվում է աշխատանքի: Ամբողջ աշխատանքը հիմնված կլինի յերեխաների վերապրումների վրա, հույզերի վրա: Այս կամ այն նյութը հասկանալու խնդրում անհրաժեշտ է հիշել, վոր մեծ դեր կխաղան հույզերը, պատկերները, և վոչ թե տրամաբանական ապացոյցները:

Դասատուն շատ լավ կողտագործի յերեխաների հորինածներն ու դրամատիկացիան, քանի վոր այդ համապատասխանում է նրանց ճանաչողութեան մեթոդներին, նրանց շահերին, նրանց ստեղծագործաբար նմանեցնելու հակումին:

Սոցիալական դաստիարակութեան մեթոդներ ընտրելիս, նա չի մոռանա, վոր սոցիալական ինստիտուտն այդ

հասակում յերևան ե գալիս համերաշխության կերպարան-
քով, կռիվներում, չարություններում, ավելի՛ մեծ չափով,
քան փոխադարձ ոգնության գործում, և վոր հաճախ ար-
տահայտվում ե տղաների միաբանությունը՝ հանդես աղ-
ջիկներին և այլն: Դասատուն պետք ե հիշե, վոր այդ հա-
սակում յերևան են գալիս յերեխայի այս կամ այն ըն-
դունակությունները, և յերեխան, ցանկանալով դրանք վար-
ժեցնել, ձգտում ե ձեռք բերել այս կամ այն ունակու-
թյունները, ուստի և նա պետք ե ըստ կարելույն ամբող-
ջովին արտահայտի իր ստեղծագործական հակումները և
ըստ հնարավորության լիովին ու հաստատապես ձեռք
բերի իր հասակին մատչելի ունակություններ:

Յեկակեա ընդունելով այս ամենը, դասատուն առանց
վարանման կարող ե գլխավոր դերը տալ աշխատանքային
մեթոդին, վորովհետև վերջինս յերեխաների բնագոյների
վրա յե հենվում:

Դպրոցում աշխատանքի այս կամ այն մեթոդները
կիրառելիս, դասատուն չպետք ե մոռանա, վոր յերեխայի
միջավայրը ավելի շատ ե դաստիարակում ու սովորեցնում
նրան, և վոր դասատուն հանդիսանում ե այդ միջավայրը
կազմակերպողը, և վոր դաստիարակության ամբողջ ար-
վեստը գուցե կայանում ե յերեխայի միջավայրի հաջող
կազմակերպման մեջ (Դյուլյի), վորը և վորոշում ե յերեխայի
կացությունը, իսկ վերջինիս միջոցով՝ յերեխայի գիտակե-
ցությունը: Ըստ վորում, դասատուն պետք ե հաշվի առնի
այն հանգամանքը, վոր միջավայրի խիստ կարևոր տարրերից
մեկը հենց ինքը պիտի լինի, և այն, թե ինքը ինչպես պետք
ե աշխատի: Ուստի և, յեթե նա իր որինակով, իր վար-
մունքներով, խոսքով ու աշխատանքի մեթոդներով հա-
կասի այն բանին, ինչ նա դպրոցում ե անում,—ապա
նրա աշխատանքը մատնված ե անհաջողության, իսկ հե-
ղափոխությունը դպրոցում կենթարկվի ֆիասկոյի: Իսկ
ինչպես պետք ե դասատուն վերապատրաստվի՝ աշխատանքի
նոր մեթոդները կիրառելու համար: Նա պետք ե տիրա-

պետի այն աշխատանքի մեթոդներին, վորը նա առաջար-
կելու յե յերեխաներին (անգրագետը չի կարող գրել սո-
վորեցնել, ատաղձագործական արհեստին անծանոթ մարդը
չի կարող այդ արհեստը սովորեցնել, չես կարող հողը
մշակել սովորեցնել, յեթե ինքդ չգիտես, և այլն): Բայց
նա չպետք ե մոռանա, վոր աշխատանքի մեջ ինքը պետք ե
յերեխաների ոգնականը լինի, կոնսուլտանտը՝ յերբ նրանք
դժվարությունների յեն հանդիպում, և վոչ մի դեպքում
նա չպետք ե նրանց փոխարեն այս կամ այն աշխատանքը
կատարի և նրանց ստեղծագործական, հնարելու կարողու-
թյունների յերևան գալուն խանգարի:

Նույնը և նրանց հասարակական կյանքում.—նա պետք
ե նրանց ոգնի կյանքը կառուցելու գործում. նրանց առաջ
դնի, յեթե այդ անհրաժեշտ ե, այս կամ այն հարցերն ու
խնդիրները, բայց նա չպետք ե նրանց փոխարեն ինքը
դրանք վճռի և ստեղծված դրությունից դուրս գալու հա-
մար պատրաստի միջոցներ առաջարկի:

Այստեղ մեծ դժվարությունը կայանում ե նրանում,
թե յերեխաների վարքի խնդրում ինչպես ընտրել միջին
գիծը նրանց անսահման ազատության (վոր առաջարկում
են, այսպես ասած, ազատ դաստիարակության կողմնակից-
ները և վորը կյանքում նրանք սովորաբար չեն անցկա-
ցնում, վորովհետև դա հասցնում ե կամայականության, իսկ
հետո՝ յերեխաների անկամության կամ ջղայնության) և
այն շրջանակների միջև, վորոնք պետք ե իրենք յերե-
խաները վորոշեն, և վորոնք, իհարկե, մեծերի կողմից
պետք ե պաշտպանություն գտնեն:

Մեծ զգուշություն պետք ե գործ դնել թե՛ աշխա-
տանքի թեմաների և թե աշխատանքի նպատակների ընտ-
րության խնդրում, վորովհետև յեթե ուժերից վե՛ր բան
ընտրվի—ձանձրույթ կպատճառի և կստիպի աշխատել
գորով, հարկադրանքով: Ամենավատն այն կլինի, յեթե
դրա ջնորհիվ ստեղծվի հիասթափություն, և աշխատանքը
չավարտվի: Դա սխալ ունակություններ կստեղծի աշ-
խատանքի մեջ:

Բայց աշխատանքային դպրոցի դասատուն չպետք է մոռանա, վոր իր կիրառելիք մեթոդները կլինեն վոչ թե դասավանդման մեթոդներ, այլ յերեսխաների աշխատանքի ու կյանքի կազմակերպման մեթոդներ։ Նա չպետք է լինի հին դպրոցի ուսուցիչ, վորը այս կամ այն տեխնիկական պրիոմներն է կիրառում, վորպեսզի աշակերտները շուտով յուրացնեն իր առաջարկածը, — այլ պետք է լինի աշակերտների ոգնականը, նա պետք է ոգնի, վոր աշակերտները ինքնուրույն, կուլեկտիվ յեղանակով յուրացնեն այս կամ այն ունակություններն ու գիտելիքները, վորոնք ծագել են նրանց աշխատանքային կենսական խնդիրներից։

Յեւ այսպես, աշխատանքային դպրոցի հիմնական մեթոդը պետք է լինի աշխատանքային մեթոդը։

Բայց նայած հասակին, դա պետք է հասկանալ տարբեր կերպով։

Ա. Շ. և Ա. Տ. Ա. Ն. Ք. Ա. Յ. Ի. Ն. Մ. Ե. Թ. Ո. Դ.

Այսպիսի տեսակետ միանգամից չստեղծվեց։ Աշխատանքային մեթոդի մասին վաղուց են վիճաբանել և շատ են վիճաբանել. ի՞նչ կերպ ասես, վոր չեյին հասկանում ու կոչում։

Դեռ 1913 թ., ժողովրդական լուսավորության աշխատավորների I համագումարում, խիստ վիճաբանություններ տեղի ունեցան աշխատանքային մեթոդի ըմբռնման և նրա կիրառման շուրջը։ Այդ կոչում եյին և՛ ձեռքի աշխատանքի մեթոդ, և՛ եվրիստական մեթոդ, և՛ եքսպերիմենտալ-լաբարատորական մեթոդ, և՛ աշխատանքային-ակտիվության մեթոդ, և՛ ստեղծագործական-իլլյուստրատիվ մեթոդ, և այլն։

Այդ վեճերը անողուտ եյին, վորովհետև չեյին ցանկանում վճռել աշխատանքային մեթոդի հարցը՝ յեղնելով այս յերկու նախադրյալներից — թե ի՞նչ է աշխատանքը՝ գիտության և կյանքի տեսակետից, և դպրոցում տվյալ հասակի համար ի՞նչպես պետք է հասկանալ յերեսխաների աշխատանքը։

Յեւ իրոք. աշխատանքային մեթոդը եվրիստական (այսինքն՝ ղեկավարող հարցերի մեթոդ) կարող են կոչել միայն հին դպրոցի կողմնակիցները։

Աշխատանքային մեթոդը կարող են եքսպերիմենտալ-լաբարատորային մեթոդ կոչել միայն ինտելեկտուալ դպրոցի կողմնակիցները։

Ստեղծագործական-իլլյուստրատիվ մեթոդ կարող են կոչել դպրոցի իլլյուստրատիվ դասավանդման կողմնակիցները։

Ձեռքի աշխատանքի մեթոդ — արհեստագիտական դպրոցի կողմնակիցները։

Յեւ, վերջապես, աշխատանքային ակտիվության մեթոդ, այսինքն՝ աշխատանքի միջոցով սովորեցնելու մեթոդ կարող են կոչել աշխատանքային տիպի դպրոցի կողմնակիցները։

Իսկական աշխատանքային դպրոցի համար աշխատանքային մեթոդի հասկացողությունը սերտ կապված է աշխատանքի՝ գիտության կողմից ընդունված վորոշման հետ։ Յեթե գիտությունը աշխատանքը հասկանում է վորպես մարդու և բնության միջև կատարվող այնպիսի պրոցես, վոր ուղղված է իրեն ենթարկելու բնությունը և արտահայտվում է նրանում, վոր ձեռքերի, վոտքերի, գլխի ոգնությամբ մարդը բնությունը փոփոխում է և, բնությունը փոփոխմամբ բնությունը փոփոխում է հենց իրեն (Կ. Մարքս, «Կապիտալ», հատոր I, էջ 142), ապա աշխատանքային մեթոդը կարելի չէ վորոշել վորպես դպրոցական աշխատանքի այնպիսի մեթոդ, վորի կիրառման ժամանակ աշակերտներն իրենք են նիշում իրենց համար արտագրողական վորևէ նպատակ, հետո պարզում են աշխատանքի համար անհրաժեշտ նյութը և պրիոմը, այնուհետև աշխատանքի պրոցեսում դրանք կիրառում են և ամենահեշտ, բարեխիղճ կերպով դիմում դեպի նիշած նպատակը, այսինքն՝ նյութը մշակում են, վորպեսզի, հասնելով արտագրողական հետևանքների, ունակություններ և գիտելիքներ ձեռք

բերեն, այսինքն՝ իրենց փոփոխեն: Յեկեղեցի ընդունելով դպրոցի խնդիրները—սկսած աշակերտի մարդիկ, վոր ընդունակ լինեն կուլեկտիվ աշխատանքի—այդ աշխատանքը պետք է կատարվի անսկսած կուլեկտիվ յեղանակով:

Աշխատանքային դպրոցի համար աշխատանքային մեթոդն ընդհանրապես այս կերպ ենք հասկանում:

Մասնավորապես տվյալ հասակի համար կիրառելիս, այդ հասակացողությունը, ինչպես մենք մի քանի անգամ շեշտել ենք, փոփոխվում է՝ նայած յերեխայի ճանաչողության մեթոդներին և ուժերին: 8—12 տարեկանների համար խսկական աշխատանքը՝ աշխատանք-խաղն է կամ, ավելի ճիշտը—այնպիսի խաղը, վոր փոխվում է աշխատանքի: Մենք ընդգծեցինք «խսկական աշխատանքը», վորովհետև աշխատանքային դպրոցում անհրաժեշտ է յերեխաներին առաջարկել խսկական, այսինքն՝ արտադրողական աշխատանք, սակայն անհրաժեշտ է չմոռանալ, վոր դա արտադրողական աշխատանք կլինի գլխավորապես յերեխայի համար, և այդ արտադրողական, այսինքն՝ ոգտակար, յերեխայի այս կամ այն պահանջը բավարարող աշխատանքը—կլինի խաղ-աշխատանքը:

Իսկ խաղ-աշխատանքի ի՞նչ տեսակներ պետք է առաջարկել յերեխաներին՝ աշխատանքն ու հասարակական կյանքը գործնականապես ուսուցանելու և զանազան յերկրներին ու զանազան ժամանակների մեծերի աշխատանքի ու հասարակական կյանքի մասին գաղափար տալու համար:

Վորովհետև յերեխան այդ հասակում ամեն ինչ և ամենքին նմանեցնում է, ամենքի հանգերն է անում, ամեն ինչ իր խաղերում վերարտադրում և ցանկանում է մեծերին մասամբ նմանվել, ուստի և նրան կարելի յե առաջարկել տարրական աշխատանք—հողալ իր մաքրության մասին, բնակարանի մաքրության մասին, դպրոցական կյանքի ու աշխատանքի մեջ տարրական կարգ ու կանոն սահմանել, տարրական ոգնություն ցույց տալ մեծերին՝ տնային և գյուղատնտեսական գործերում:

Հետո նրան կարելի յե առաջարկել, վոր նա խաղի մեջ վերարտադրի այս կամ այն աշխատանքային պրոցեսները, վորոնք նա դիտում է մեծերի մոտ, և վերարտադրի զանազան առարկաներ (ի հարկե, խաղալիքի ձևով), վորոնք նրան պետք են այդ խաղի մեջ: Նա կարող է վերարտադրել գյուղատնտեսական աշխատանքները, արհեստավորների աշխատանքը և այլն: Այդ մասին գրել են՝ Պլեստեզ — «Ձեռքի Աշխատանքը», Դյուլի — «Ապագայի դպրոցը», «Դպրոցը և յերեխան»:

Յերեխան բավականությամբ կգործի խաղալիք-գործվածքներ, կողովներ, փայտից զանազան իրեր կշինի, կնմանեցնի դարբնին, թիթեղագործին և այլն:

Այնուհետև յերեխան կարող է նմանեցնել զանազան մասնագետների աշխատանքները,—հացթուխի, նամակատարի, կառավարի և այլն:

Վերջապես, յերեխան իր խաղի համար մեծ բավականությամբ կշինի խաղալիք—տնակ, սենյակներ, դրանք կկահավորի և այդտեղ կբնակեցնի տիկնիկներին—մարդկանց: Խաղի մեջ այդ տիկնիկներին հետո նա անսկսած այնպիսի հարաբերությունների մեջ կլինի, ինչպես մեծերն են հասարակության մեջ:

Ահա՛ և յերեխայի այդ խաղ-աշխատանքի վրա ել անհրաժեշտ է հիմնել (ի հարկե՝ յերեխաների հասակին մատչելի ձևով) հասարակագիտական ամբողջ նյութը: Այդ կարևոր է և այն պատճառով, վոր այս կամ այն առարկան կամ աշխատանքային պրոցեսը կամ հասարակական հարաբերությունները վերարտադրելու համար յերեխան պետք է այդ մանրամասնորեն ուսուցանասիրի: Նա սովորաբար այդ անում է, և մենք պետք է նրան միայն ոգնենք այդ գործում:

Սակայն յերեխան, բացի իրեն շրջապատող մեծերի աշխատանքն ու կյանքը վերարտադրելուց, մեծ ուրախությամբ վերարտադրում է նաև վայրենի ժողովուրդների անցյալ ու ժամանակակից աշխատանքն ու կյանքը. վերար-

տաղերել սամոյեղի վրանը, նրա սահնակը, վորսորդական պիտույքները, հագուստը, կամ վերարտադրել նախապատմական բնակիչների այրը, վորսորդության տեսարանը, բայց ամենից հաճույքով՝ վայրենի ձևանալ (խաղալ), նրանց մեթոդներով պատրաստել նախապատմական քարե դործիքներ, շինել իսկական վրան կամ շինել բնակարան՝ ծառի վրա, հետո վայրենիների պես հագնվել ~ զարդարվել և ապրել վայրենիների նման—ահա՛ անփութարինելի բավականությունը այդ հասակի համար:

Այս ամենը ի նկատի յեն առնում Պ. Գ. Պ.-ի ծրագրերը:

Աշխատանքային մեթոդի այսպիսի հասկացողությունն ու կիրառումը սինթեզացնում, միացնում է յերեսխանների ֆիզիքական և մտավոր աշխատանքը և անհրաժեշտ ունակություններ ստեղծում, վորովհետև յերեսխան այդ հասակում դադարում է բավականանալ սեմվոլներով և ցանկանում է ամեն ինչ իսկականի պես անել:

Փորձը ցույց է տալիս, վոր այսպիսի մեթոդի կիրառումն հակայական առավելություններ ունի: Այդ մասին մի անգամ չէ, վոր խոսել ենք, ուստի և հետաքրքրվողներին մենք կմատնանշենք համապատասխան աշխատանքներ, որինակ, «История и обществоведение в школе» վերջին հրատարակությունը, ուր գետեղված են հոգվածներ՝ աշխատանքային մեթոդի և սրա կիրառման մասին:

ԴԻՏՈՂԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴ.

Դասատուի ամենամեծ նվաճումն աշխատանքում—միայն աշխատանքային մեթոդի կիրառումը կլինել: Բայց այդ անկարելի չէ թեկուզ այն պատճառով, վոր յերեսխան աշխատանքային փորձը սահմանափակված է և՛ տարածությունով, և՛ ժամանակով, և՛ նրա ուժերով: Ուստի և ստիպված ենք ոգտվել նաև ուրիշ մեթոդներին: Այսպես, որինակ, անխուսափելի չէ դիտողական մեթոդի կիրառումը: Սրա կիրառման ժամանակ կարելի չէ հենվել յերես-

խաների ցույց տված հետաքրքրություն վրա—այն հանգամանքի վրա, վոր նրանք սաստիկ սիրում են պատկերներ նայել:

Յեվ իրոք, ինչպես կարելի չէ վերստեղծել այս կամ այն արհեստավորի աշխատանքն ու կյանքը, յեթե յերեսխաները դրանք չեն տեսել: Յերեսխան ինչպե՞ս կարող է ծանոթանալ այլ յերկրներում ապրող ուրիշ ժողովուրդների աշխատանքի ու կյանքի հետ, յեթե այդ ցույց չես տալիս պատկերներում: Նույնը և նախապատմական ժամանակների կամ զանազան պատմական նյութերի հետ ծանոթանալիս. ինչպե՞ս կարելի չէ բավականանալ առանց իլլյուստրացիայի, յերբ յերեսխան այնպես ախորժակով է ձգտում ամեն ինչ կոնկրետ պատկերներում տեսնել:

Բանի վոր աշխատանքային մեթոդի կիրառման ժամանակ անխուսափելիորեն պետք է դիմել դիտողականության ոգնություն, ուստի և փոքրերի բոլոր գրքերը պետք է պատկերազարդ լինեն և իրենց մեջ պարունակեն գծազրույթյուններ ու ցուցմունքներ այն մասին, թե ինչպես պետք է շինել այս կամ այն առարկան: Չպետք է հույս դնել յերեսխանի միայն հնարագիտության վրա:

Սակայն դիտողական մեթոդը կիրառելիս պետք է չմոռանալ աշխատանքային դպրոցի խնդիրները և յերեսխաներին պետք է սովորեցնել ակտիվ ստեղծագործական դիտողականության:

Բանը նրանումն է, վոր դիտողական մեթոդի ըմբռնումը և կիրառումը (ինչպես և աշխատանքային մեթոդներին) տարբեր են լինում՝ նայած թե ինչպես է հասկանում դպրոցը:

Հին դպրոցում դիտողականությունը կայանում էր նրանում, վոր հայրենասիրական և կրոնական պատկերները կախ եյին անում դասարաններում և դպրոցի միջանցքներում, վորովհետև ժամանակ չկար դրանք ցույց տալու դասի միջոցին, նույնիսկ փաստակար եր համարվում յերեսխաների մտավոր աշխատանքը խանդարել և

նրանց զբաղեցնել «ժամանցով» — պատկերներ ցույց տալով:

Իլլյուստրատիվ դպրոցում դիտողական պիտույքներով արդեն սկսում են ոգտվել դասավանդության մեջ, սակայն միայն վորպես իլլյուստրացիա՝ դպրոցում ավանդվող այս կամ այն նյութին, վերջինս հիշողության մեջ լավ պահպանելու համար: Դիտողական պիտույքի վրա կասարկում են մտավոր գանազան մարզանքներ, որինսակ, պատկերների բովանդակության անալիզ, դրանց բովանդակությունը պատմելը՝ դասարանում մշակած նյութը վոչ միայն հիշողությամբ մտքում պահելու, այլ և ուրիշ նպատակներով:

Աշխատանքային դպրոցում դիտողական պիտույքը աշխատանքում կոգնի, ուստի և դրա ոգտագործումը կկայանա նրանում, վոր գանազան աշխատանքների համար ինքնուրույն դիտվի և ուսումնասիրվի: Դիտողական պիտույքը կլինի սկզբնական աղբյուրը՝ յերեխայի ինքնուրույն աշխատանքի համար:

Այս ըմբռնումն ենք մենք ունեցել, յերբ կենտրոնական Հումանիտար-Մանկավարժական ձեմարանում փորձեր եյինք անում I աստիճանի դպրոցի համար դիտողական նոր պիտույքներ պատրաստել:

Մենք պատրաստել ենք մի շարք աղյուսակ-պատկերներ, վորոնք յերեխաներին կծառայեն վորպես աշխատանքի աղբյուր: Մենք մշակել ենք, որինսակ, այսպիսի թեմաներ — փորոզ փայտից մինչև տրակտոր, նախնական դագ-գահից մինչև ժամանակակից մանող ու գործող մեքենան, ճյուղավոր ծառերի ոգնությամբ լողալուց մինչև ժամանակակից հսկայական շոգենավը, մետաղագործության եվոլյուցիան և այլն, բնակարանի, կերակուր ձեռք բերելու յեղանակների եվոլյուցիան և այլն:

Այդ պիտույքների ոգնությամբ յերեխաները կարող են վերարտադրել այս կամ առարկաները, այս կամ այն աշխատանքային պրոցեսները՝ գանազան շրջանների աշխատանքն ու կյանքը վերարտադրելիս:

Ե Ք Ս Վ ՈՒ Ր Ս Ի ՈՆ Մ Ե Թ ՈՂ.

Բայց աշխատանքային մեթոդով աշխատելիս վոչ մի կերպ չենք կարող առանց եքսկուրսիոն մեթոդի յուր գնալ: Յերեխաներին կյանքի այս կամ այն մասնիկի հետ դիտողական պիտույքների ոգնությամբ ծանոթացնելու փոխարեն, շատ ավելի ուղիղ կլիներ եքսկուրսիայի միջոցով նրանց մոտեցնել իսկական կյանքին, իսկական աղբյուրին: Յերեխային վորեւ արհեստի մասին գաղափար տալու համար շատ ավելի լավ ե՝ յերեխաների հետ միասին այցելել արհեստանոցը և կամ վորեւ ժողովրդի աշխատանքին ու կյանքին ծանոթանալու համար — գնալ հնագիտական կամ պատմական մուզեյում կամ եքսկուրսիայի գնալ քաղաքի այն մասը (կամ մոտակա գյուղը), ուր ապրում ե տվյալ ժողովուրդը (որինսակ՝ թուրքական թաղը քաղաքում), կամ քաղաքական հարցեր շոշափելիս յերեխաներին տանել համապատասխան տեղը — խորհուրդ, հասարակական այլ հիմնարկություններ (փոստ, հիվանդանոց), վորպեսզի նրանք տեղն ու տեղը ծանոթանան դրանց հետ:

Բայց այստեղ նորից մենք պետք ե հիշենք, վոր եքսկուրսիոն մեթոդը լիովին հասկանալն ու կիրառելը կախված ե նրանից, թե դպրոցը ի՞նչ տիպի յե:

Հին դպրոցում եքսկուրսիան մի հասարակ ու շատ սակավ կազմակերպվող գվարձալի զբոսանք եր՝ մի քիչ հանրակրթական վորոշ նպատակներով:

Իլլյուստրատիվ դպրոցում եքսկուրսիոն մեթոդը հասկացվում ու կիրառվում ե վորպես դասընթացի իլլյուստրացիայի մեթոդ, ըստ վորում եքսկուրսիաները լինում են յերկու տիպի, — կամ բացաղբական-եքսկուրսիա, և կամ ցուցական-եքսկուրսիա: Յերկրորդ տիպի եքսկուրսիան նպատակ ե դնում սովորեցնել, թե ինչպես պետք ե դիտել դասընթացը լուսարանող այս կամ այն նյութը:

Աշխատանքային դպրոցում պետք ե լինի աշխատանքային տիպի եքսկուրսիա, այսինքն՝ դա պետք ե լինի աշխատանքի մի մասը: Դա պետք ե յերևան գա աշխա-

կուրսիայի բնույթ ունեցաւ: Դրա պահանջը ծագեց բնական կերպով: Դրա արժեքը մեծացաւ նրանով, վոր յերեխաները վոչ միայն տեսնում եյին, դիտում, այլ և գործում եյին: Մի քանի համարձակ յերեխաներ, թվաբանության մեջ ուժեղ, կանգնեցին հերթի՝ մարկաներ գնելու. գնեցին, փողի մնացորդը ստացան, մյուսները կպցրին այդ մարկաները իմ նամակին և գցեցին արկղը:

Վերջապես, յերկրորդ տիպի եքսքուրսիան անցնում ե վորպէս կոլլեկտիվ կերպով կազմակերպւած իսկական աշխատանք: Այդ տիպի եքսկուրսիաներ սովորաբար յերևան են գալիս նյութեր հավաքելու անհրաժեշտության հետեւանքով: Յերեխաների գլխում աշխատանքի համար ծագում ե այս կամ այն թեման, որինակ՝ յերկաթուղին կամ շուկան, կամ գյուղ և այլն:

Նման թեմաների մշակման համար անհրաժեշտ ե համապատասխան կազմակերպութիւն, վորպէսզի աշխատանքը արդյունավետ լինի: Նախ՝ անհրաժեշտ ե կազմակերպել և հաստատուն դարձնել յերևան յեկած հետաքրքրութիւնը: Այդ կատարվում ե բոլոր յերեխաների ընդհանուր եքսկուրսիայի (յերկաթուղուց, շուկայից, գյուղից ընդհանուր տպավորութիւններ ստանալու) միջոցով: Յետե գուք այդպիսի եքսկուրսիա չանցկացնեք՝ աշխատանքը հաջող չի գնա, քանի վոր կբացակայի ամբողջից ստանալիք ընդհանուր տպավորութիւնը, բացի դրանից, ամբողջից ստանալիք ընդհանուր տպավորութիւնը բացակայութիւնը գեպւքում—նյութեր հավաքելու համար շուկա կամ յերկաթուղու կայարանն այցելելիս, նրանց ուշադրութիւնն անպայման կգրավի այն, ինչը առաջուց չեն տեսած և չեն վերապրած: Վերջապես, այդ առաջին ծանոթութիւնը յերեխաների առաջ անխուսափելիորեն բաղմաթիվ հարցեր կդնի և նրանց ուշադրութիւնը կգրավի: Կրկնվող եքսկուրսիան կարելի յե կատարել առանձին խմբերով.—ամեն մի խումբ հանձն ե առնում իրեն հետաքրքրող հարցերի վերաբերյալ նյութեր հավաքել, այդ նյութը նա պետք ե

մշակի և գեկուցի կոլլեկտիվին, վորը և կարգի յե բերում հավաքւած ամբողջ նյութը: Նյութերի՝ աշխատանքի բաժանման սկզբունքի հիման վրա հավաքումն հաջող ե լինում մանավանդ այն դեպքում, յերբ դա կապւած ե, որինակ՝ վորեւ շուկայի, յերկաթուղու կամ գյուղի ընդհանուր դիրքի, կազմութիւն հետ, վորոնց հետ յերեխաները ծանոթանում են: Այդ դեպքում յերեխաները այս կամ այն մասերի մոդելները հանելու աշխատանքը իրենց մեջ են բաշխում և այդ աշխատանքի համար նրանք, ինչպէս ցույց ե տալիս փորձը, պատրաստ են բաղմաթիվ անգամ եքսկուրսիայի գնալ, վորպէսզի տեսնեն, թե ինչպէս պետք ե անել այն, ինչ վոր իրենք ընտրել են իրենց աշխատանքի համար:

ԴՐԱՄԱՏԻԶԱՅԻԱՅԻ ՄԵԹՈԴ

Մարդու աշխատանքն ու կյանքը մոդելներով և խաղերով վերարտադրելու գործում սերտ միանում են՝ աշխատանքային մեթոդը, դիտողական և եքսկուրսիոն մեթոդները: Մարդու կյանքը վերարտադրելու համար շատ հարմար ե դրամատիզացիայի մեթոդը: Այստեղ այդ մեթոդը միանում ե աշխատանքային մեթոդին, յետե յերեխաների աշխատանքին ու կյանքին դրամատիզական ձև ե տրվում:

Յերեխաները, ինչպէս հայտնի յե, շատ են սիրում խաղալ «վայրենի», «հյուր»՝ մեծերի շարժումներն ու արարմունքը պատկերացնելով. խաղում են «դպրոց», սիրում են վերարտադրել այն, ինչ նրանք տեսել են փողոցում—լրագրավաճառին, միլիցիոներին և այլն:

Ահա թե, որինակ, ըստ Ֆորովսկու պատմածի, 10—12 տարեկան յերեխաներն ինչպէս եյին վայրենիների ձևերն անում. «Աշխատանքի ընդհանուր թեման կազմում եր՝ «Նախապատմական յերեխա՝ Կրեկի արկածները», վոր մենք վերլուծում եյինք, ոգտվելով «Նախնական կուլտուրայի պատմութիւնը» գրքից: Նախնական մարդկանց կյանքի պրիմիտիվ ձևերը շատ բաներում չափազանց մոտ ու հասկա-

ծիքներով փայտերից սյուներ շինել և դրանց վրա այրի կտուրը կանգնեցնել. վճռեցինք, վոր փայտով չեյին անում այդ, այլ քարեր եյին շարում: Մոգելի համար ոգովեցինք վերոհիշյալ գրքի պատկերներէց»:

«Ամառվա վերջերին (պարապմունքները տեղի եյին ունենում շաբաթական մի անգամ) մենք վերջապես շոշափեցինք այն հարցը, թե մարդիկ ի՞նչպէս եյին ցանում հացահատիկները: Սրածայր փայտերի ոգնությամբ փոսեր փորեցինք և հացահատիկները թաղեցինք. դրա հետեւանքներն ստանալու համար մենք ի հարկե չսպասեցինք, բայց այդ առթիւ մենք զրուցեցինք արևադարձության և անձրևադարձության մասին, արևի դերի մասին, հին յերկրագործների տոնակատարութիւնների կազմակերպման մասին: Դրանց շուրջը «խաղեր» սարքեցինք. սկզբում յերգն անհաշոյդ եր գնում, բայց հետո հարթվեց և յերեխաների սիրելի յերգը դարձավ»:

Ինչպէս յերևում ե այս փորձից, յերեխաների խաղը հետզհետե կարող ե փոխվել ամբողջ ներկայացումների, այսինքն՝ իսկական դրամատիքական ստեղծագործության:

Յերեխաները նույնքան սիրով ներկայացումներ են կազմակերպում նաև այժմեյական կյանքից:

«Յերեխաները պատրաստվեցին տոնելու Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը. կարծիքներ եյին փոխանակում այդ տոնի նշանակության մասին և վորոշեցին տոնին համապատասխան մի ներկայացում կազմակերպել: Սկսեցին կարծիքներ հայտնել թեմայի մասին և վերջապես գտան: Յերեխաները ներկայացման համար ամեն ինչ իրենք եյին պատրաստել. շատ լավ սովորել եյին դերերը և տվին մի այնպիսի ներկայացում, վոր ունկնդիրները սիրով նայեցին: Ամենից շատ՝ յերեխաները սիրում են իրենք հորինել փոքրիկ պիյեսներ և դրանք բեմադրել. այդ պիյեսները մեծ մասամբ լինում են յերեխաների կյանքից»:

Ինչ վոր մենք ասացինք աշխատանքային, կամպլեքսային և եքսկուրսիոն մեթոդների մասին, նույնը պետք ե ասենք նաև դրամատիկացիայի մեթոդի մասին:

Կրկին վորպէս հակակշիռ հին դպրոցի, ուր տոն որերին ներկայացումները արտաքին բնույթ եյին կրում, և իլլյուստրատիւ դպրոցի, ուր ներկայացումները ցուցադրում եյին պատմությանն ու գրականության վերաբերյալ նյութեր—աշխատանքային դպրոցում դրամատիկացիան ինքնուրույն նշանակութիւն ունի, նա—յերեխաների պահանջն ե, նա—յերեխաների այնպիսի խաղն ե, վորի միջոցով կյանքն են պատկերացնում:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԳԵՐՅԱԼ ԳԻՔԵՐ.

Մինչև այժմ մենք վոչինչ չենք ասել հասարակագիտության դասագրքի մասին: Կարելի չե կարծել, թե դպրոցում բոլորովին ավելորդ ե այդ: Ի հարկե՝ այդպէս չե: Գիրք պետք ե, բայց դրա դերը միանգամայն այլ ե, քան հին դպրոցում եր:

Յեթե հին դպրոցում ամբողջ դասավանդութիւնը կառուցում եյին դասագրքի վրա, և յերեխաների աշխատանքը կայանում եր այդ դասագրքը սերտելու մեջ, յեթե իլլյուստրատիւ դպրոցում (նույնպէս դասագրքի վրա հիմնված դպրոցում) ամբողջ աշխատանքը լոկ դասագրքի շուրջն եր պտտվում, աշխատանքային դպրոցում—այդպէս չե. աշխատանքային դպրոցում դասագրքին վորոշ դեր ե հատկացվում. նա աշխատանքին միայն սժանդակում ե:

Միշտ չե, վոր կարելի չե հասարակագիտության վերաբերյալ նյութեր գտնել շրջակայքում կամ եքսկուրսիայում և կամ դիտողական պիտույքներում. հաճախ այդ նյութը կարելի չե միմիայն դասագրքից քաղել: Չափազանց կարևոր ե, վոր ուսման հենց առաջին տարիներից յերեխաները աշխատանքի ժամանակ սովորեն ոգտվել գրքից՝ այդ իրենց համար դարձնելով վորպէս տեղեկատու և առհասարակ վորպէս աղբյուր:

Ընթերցանության դիրքը, ավելի ճիշտն ասած—քրիսթոմատիան, անհրաժեշտ կլինի հասարակագիտին և այն

դեպքում, յերբ ուրիշ նյութ չի լինում, նաև այն դեպքում, յերբ յերեխաներին պետք է լինում գեղարվեստական նյութով հետաքրքրել, ինչպես և այն դեպքում, յերբ յերեխան, գրքով հետաքրքրվելով, ինքը կսկսի դրանից նյութեր քաղել:

Բայց հասարակագետը յերեք չպետք է մոռանա, վոր իր համար՝ գլխավոր գիրքը—կյանքի գիրքն է, ամենամեծ և ամենալրիվ գիրքը, և հասարակագետը յերեխաներին պետք է սովորեցնի առաջին հերթին այդ գրքից ոգտվել:

Այստեղից պարզ է, վոր իսկական գիրքը պետք է լինի մարդկանց իսկական կյանքի արտացոլումը: Սակայն այդ արտացոլումը պետք է արվի գեղարվեստորեն, վորովհետև յերեխաների սրտին ալելի՛ մոտ ու հասկանալի յե գեղարվեստական նկարագրությունը, այդ ձևը համապատասխանում է նրանց ձանաչողություն մեթոդին:

Յերկու գիրք պետք է ոգնեն յերեխային աշխարհն ըմբռնելու. դրանք են—մարդկանց աշխատանքն ու կյանքը գեղարվեստորեն նկարագրող քրիսթոմատիան, և հանրագիտական տեղեկատուն՝ մանկական ենցիկլոպեդիան, վորը պետք է փոխարինե ամեն դասագրքի:

Ինչպես պետք է դպրոցը դրանցով ոգտվի: Այդ քրիսթոմատիայից սկզբում ընթերցանություն նյութեր է ընտրում և աշակերտներին կարդում ինքը ուսուցիչը, այնուհետև առաջադրվում են այս կամ այն թեմաները մարդկանց կյանքից ու աշխատանքից. իսկ հետո, յերբ նրանք կարդալ կսովորեն,—նրանք իրենք կկարդան իրենց հետաքրքրող թեմաները մարդկանց կյանքից ու աշխատանքից վերցրած:

Բայց նրանց համար ամենից շատ ոգտակար կլինի մանկական ենցիկլոպեդիան, վոր պետք է հարուստ լինի պատկերներով ու ամեն տեսակ նյութերով, վորոնք կարող են պետք զալ աշխատանքային մեթոդը կիրառելիս: Սկզբում, ի հարկե, ուսուցիչը յերեխաներին կոգնի՝ ենցիկլոպեդիայում գտնելու յերեխայի աշխատանքի համար անհրաժեշտ նյութը, իսկ հետո նրանք կսովորեն ամեն

տեսակի աշխատանքին ոգնող այդ անփոխարինելի գրքից ինքնուրույն ոգտվել: Յես գիտեմ մի շարք շարքային դպրոցներ, ուր յերեխաները հրաշալի կերպով կարողանում եյին թագուն ոգտվել մեծերի հանրագիտական բառարանից, վորը նրանց համար հրաշալի կերպով փոխարինում էր ձանձրալի դասագրքերին:

Հասարակագիտություն ավանդելիս՝ այդպես պետք է գրքից ոգտվել: Այսպես բնական կերպով է կատարվում դրա կիրառումը՝ աշխատանքային մեթոդի դեպքում. այդ մեթոդը, գրքերի ոգնությունամբ, հեշտությունամբ կարող է սինթեզի բերել թե ֆիզիքական և թե մտավոր աշխատանքը:

Այժմ բոլոր ասածներից պարզ է, վոր այս կամ այն մեթոդը ըմբռնելու վրա ազդում է դպրոցի ըմբռնումը, այսինքն ի վերջո այն հանգամանքը, թե դպրոցն ինչ կերպ է հասկանում իր անելիքները:

Մի բան ևս պետք է հիշատակել,—չի կարելի առանձին մեթոդները անջատ կիրառել և լուրջ նրա համար, վոր նոր մեթոդ կիրառած լինեն, ինչպես հաճախ վարվում են պեդանտները: Առաջին մեթոդները, յերբ գործը լավ է ղեկաված, ձուլվում են, լրացնում են միմյանց և չեն կարող գոյություն ունենալ միմյանցից անջատ: Մանավանդ չպետք է մոռանալ, վոր այս կամ այն մեթոդը և նրա վարիանսները պետք է համապատասխանեն այն ինքիդներին, վորոնք պետք է լուծել. իսկ այդ մեթոդները պետք է ըստ կարելույն որդանապես բղխեն աշխատանքի եյությունից: Մեթոդները վոչ մի դեպքում չպետք է լինեն յերեխաներին այս կամ այն նյութը հաղորդելու տեխնիկական յեղանակներ, ինչպես այդ հին դպրոցումն էր: Նրանք պետք է յերեխաների աշխատանքի մեթոդներ լինեն:

Այժմ պարզ է, վոր աշխատանքի այս կամ այն մեթոդը կիրառելիս, աշխատանքային դպրոցի դասատուն չպետք է մոռանա, վոր նա յերեխաների աշխատանքի

կազմակերպողն է, և յուրաքանչյուր մեթոդին նա պետք է մոտենա կազմակերպչական տեսակետից, այսինքն՝ աշակերտի համար պարապմունքի աշխատանքային մեթոդը, կամ դիտողական, կամ եքսկուրսիոն, կամ զբամատիզացիայի մեթոդը—զրանք կյանքը ճանաչելու աշխատանքային մեթոդներ են, իսկ ուսուցչի համար—և՛ աշխատանքային, և՛ դիտողական, և՛ եքսկուրսիոն, և՛ զբամատիզացիայի մեթոդները—մի՛միայն այնպիսի մեթոդներ են, վորոնք յերեխաներին կազմակերպում են և նրանց ոգնում՝ փորձել ուսումնասիրել մարդկանց աշխատանքն ու կյանքը:

VII.

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ.

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ ՎՈՐՊԵՍ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՂ.

Աշխատանքային դպրոցում ուսուցիչը պետք է լինի յերեխաների կյանքը կազմակերպող:

Նրա դերը աշխատանքային դպրոցում միանգամայն այլ է, քան հին դպրոցում: Նրա դերը հին դպրոցում կայանում էր նրանում, վոր ահեղ գողգոթոցով դիսցիպլինա պահպաներ և ամեն տեսակի խիստ միջոցներով աշակերտների դուլաները լցներ պետքական և անպետք բաներով: Աշխատանքային դպրոցում տեղ չունի այն ուսուցիչը, վորը յերեխաներին վախեցնում է, նրանց վրա գոռում և դուլաները զորով լցնում անպետք բաներով: Նա չպետք է մոռանա, վոր ինքը—յերեխաների ինքնուրույն աշխատանքի ու կյանքի կազմակերպողն է միայն: Իսկ այդ նշանակում է, վոր նա լավ պետք է ուսումնասիրի իր աշակերտներին, նրանց կարողություններն ու հակումները, և հետևի, թե նրանք ինչ նոր բաներով են հետաքրքրվում և զրան համապատասխան՝ պարապմունքի համար ծրագրի այս կամ այն կետը ընտրի:

Յերեխաները դպրոց են գալիս առաջին անգամ: Նրանք իրենց հետ բերել են տպավորություններ՝ իրենց մանկական կյանքի մասին, իրենց մանկական խաղերի մասին, այդ—գործի մի կողմն է: Մյուս կողմն այն է, վոր նրանք մտնում են մի ուրիշ աշխարհ՝ ուրիշ նպատակներով: Ուսուցչի խնդիրն է՝ կարգի բերել յերեխաների՝ դպրոց բերած ինչպես նաև դպրոցում ստացած տպավորությունները, այսինքն՝ նա պետք է գործն այնպես կազ-

մակերայի, վոր յերեխաները ծանոթանան դպրոցի և նրա խնդիրներին հետ և ապա, այդ աշխատանքում նա պետք է սկսի ճանաչել յերեխաներին:

Իսկ այնուհետև ինքը կյանքը և դպրոցական աշխատանքը կառաջադրեն մի շարք խնդիրներ, վոր ուսուցիչը պետք է լուծի: Դպրոցում անհրաժեշտ է մաքրութիւն, կարգ պահպանել. այստեղ ակամայից անցնում են յերեխաներին, մեծերի առողջութեան հարցին, վարակիչ հիվանդութիւնների դեմ կռիւն միջոցներին, հետո մոտենում է ձմեռը, թե տանը և թե դպրոցում սկսում են ձմրան պատրաստութիւններ տեսնել: Ուսուցիչը կրկին հարմար առիթ է ունենում կազմակերպել յերեխաներին մի շարք դիտողութիւնները, յերեխաներին՝ մեծերին ոգնելու կամ դպրոցին ոգնելու մի շարք աշխատանքները:

Ահա՛ ինչ են առաջարկում Պ. Գ. Ս.-ի ծրագրները՝ ուսման առաջին տարվա (գյուղական դպրոցում) աշխատանքի սկզբի համար. 1-ին կոմպլեքս—Յերեխայի ամառվա կյանքը՝ մինչև դպրոց մտնելը (նորեկների հետ զրույց). աշխատանքագիտութեան վերաբերյալ զրույցներ՝ թե ինչպե՞ս են նրանք ամառն անցկացրել, ամառային նրանց աշխատանքների և խաղերի մասին և նրանց ընտանիքների ամառային աշխատանքների մասին: Յերեխաներին սովորեցնել, վոր նրանք իրենց հատուկ մանկական լեզվով ազատ արտահայտել կարողանան իրենց տպավորութիւններն ու դիտողութիւնները: Շոշափած թեմաների վերաբերյալ յերեխաները պատրաստում են մանկական ազատ նկարը և կադաւրներ (զրանք սքանչելի նյութեր են՝ յերեխաներին ճանաչելու համար): Սովորում են գումարումը և հանումը—առաջին տասնյակի սահմաններում (որինակ՝ համեմատելով դանազան աշակերտների ընտանիքների անդամների թիւը, ընտանիքի փոքր անդամների տարիքը): Ամառվա ընթացքում յերեխայի շինած ձեռքի աշխատանքները հավաքել և պահել դասարանական մուգելում (այդ կապում է այն զրույցների հետ, թե յերե-

խան ինչո՞ւ է զբաղված յեղել մինչև դպրոց ընդունվելը): Հասարակագիտութիւնից.—պարզել յերեխայի ընտանիքի կազմը: Բնագիտութիւնից.—բնութեան ամառային յերեվութիւնների մասին (յեղանակը, բուսականութիւնը, ամառը համեմատել աշնան հետ և այլն):

II կոմպլեքս.—ծանոթանալ դպրոցի և նրա աշխատանքի հետ: Աշխատանքագիտութիւնից.—ինչո՞ւ են դպրոց յեկել: Ի՞նչպե՞ս անել, վոր դպրոցում ամենքի համար ել լավ լինի: Խնդիրներ բոլոր գործողութիւններով՝ տասի շրջանում, դեկորատիվ աշխատանքներ, ազատ նկարչութիւն. շենքը մաքուր պահելու առողջապահական նշանակութիւնը, հատակները մաքրելը խոզանակով և թաց նակութիւնը, հատակները մաքրելը խոզանակով և թաց շորով, արտաքնոցը մաքուր պահել և այլն: Հասարակագիտութիւնից.—աշակերտների դպրոցական կազմակերպութեան սկիզբը (որապահութիւն, դիսցիպլինա): Կարգապահութիւնը ինչո՞ւ համար է դպրոցում անհրաժեշտ: Ո՞ւր ի՞նչ է անում դպրոցում (ընտանիքում կատարվող աշխատանքի բաժանման ու աշխատանքի կազմակերպութեան լուսաբանութիւն): Գրագիտութիւն, ընթերցումն, կուլտուրական ժամանց՝ ընտանիքում: Դպրոցը բնական նյութերով զարդարելու համար հավաքել գեղեցիկ տերևներ, սունկեր, քարեր և այլն: Տերևների գույնի փոփոխումը: Տերևաթափ: Դասարանում բնութեան կենդանի կազմակերպել:

Ծրագրից մեջ բերած հատվածից դուք տեսնում եք, թե զրանք վորքա՞ն մեծ հնարավորութիւններ են ընձեռնում՝ յերևան բերելու համար ուսուցչի կազմակերպչական ընդունակութիւնները: Հենց վոր յերեխաները առաջին անգամ դպրոց են գալիս, ուսուցիչը պետք է աշխատի նրանց ճանաչել, և ոգտագործելով նրանց ցուցադրած տի նրանց ճանաչել, և ոգտագործելով նրանց ցուցադրած աղտիւթութիւնը (յեթե այդ բացակայում է, պետք է ջանա յերևան բերել), մի քանի շաբաթվա ընթացքում պետք է նրանցից կազմի կոլլեկտիվ՝ դպրոցական աշխատանքի համար: Ուսուցիչը պետք է աշխատանքի բաժանման սկզբունքի

վրա դործն այնպէս կազմակերպի, որ յերեւանները ըստ
կարելույն շուտ ծանոթանան զպրոցին և բնության վրա
անելիք գիտողությունները խելացիորեն կատարվեն. մո-
տավորապէս այսպէս — յերեւաներից յերկուսին կամ յե-
րեքին հանձնարարվում է քննել ամբողջ զպրոցը և իրենց
գիտողությունները հաղորդել կողլեկտիվին, կամ, որինակ,
աշակերաններից յուրաքանչյուրը թող բերի իր ընտրած
ամենագեղեցիկ տերևը՝ դասարանը զարդարելու համար, և
կամ աշակերտներից յուրաքանչյուրը թող պատմի, թե
ինչ են անում իրենց տանը:

Յերեխային իսկույն պետք է կապել կոլեկտիվի հետ, նրան սովորեցնել աշխատել կոլեկտիվի համար և սլառատա-
խանատու դարձնել կոլեկտիվի անդամ:

ՌԻՍՈՒՅԻԶԸ, ՎՈՐՊԵՍ ԱՐՏԱԿՊՐՈՅԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂ.

Բայց ուսուցիչը չպետք է միայն մանկական միջավայրի կազմակերպողը լինի, նա անխուսափելիորեն պետք է դառնա նաև չափահասաների, այսինքն՝ ծնողների միջավայրի կազմակերպողը:

Քանի վոր դպրոցը իր աշխատանքի համար նյութեր վերցնում ե կյանքից, անցնում ե կյանքի միջոցով ե դիմում դեպի կյանք, ուստի ե նա պետք ե ուսուցչի միջոցով կյանք մանի: Ուսուցիչը գյուղում պետք ե ապացուցի աշխատանքային դպրոցի առավելութիւնը հին դպրոցից: Այդ դեպքում միայն գյուղացիները կսիրեն դպրոցը ե կոգնեն նրան: Ուսուցիչը պետք ե գյուղում ազդեցիկ անձն լինի՝ վորպէս արտադպրոցական աշխատող, վո՛չ միայն նրա համար, վոր այդ անխուսափելի յե, վորովհետեւ նա հաճախ միակ կուլտուրական մարդն ե գյուղում, այլև նրա համար, վոր դպրոցը, կապված լինելով կյանքի հետ, չի կարող արտադպրոցական այս կամ այն աշխատանքը չտանել:

Վերջինս մի հասարակ որինակ, վսր կապ ունի այն նյութերի հետ, վսրոնք ցուցված են Պ. Գ. Խ.-ի ծրարըը-

ներում. Ի խմբում առողջապահության վերաբերյալ ի՞նչ աշխատանք կարելի չե տանել. «անհրաժեշտ ե մաքրություն պահպանել—ձեռքերը, շորերը լվալ, բնակարանի ողը մաքրել: Հարցի այսպիսի դրումը պահանջում ե, վոր դրա վրա ուշադրություն դարձվի նաև դպրոցից դուրս—տանը: Այս հանգամանքը ստիպում ե ուսուցչին գյուղում կոիվ մղել հակաառողջապահական սովորությունները դեմ՝ արտադպրոցական աշխատանքի միջոցով, այսինքն՝ զույգներ կազմակերպել, ծնողական ժողովներում այդ հարցի մասին խոսել մայրերի հետ և առհասարակ առողջապահության շուրջը դասախոսություններ կազմակերպել: Ուսուցչինքն այդպես վարվեցին և հետևանքն այն յեղով, վոր յերեխաները սկսեցին տանը ձեռքերը նույնիսկ տաք ջրով լվանալ, շաբաթը մեկ անգամ բաղնիս ընդունել և ամեն շաբաթ շորերը լվանալ ու փոխել: Իսկ թվում եր թե այդ —ամենադժվար հարցն ե գյուղում»:

ՈՒՍՈՒՑԻԶԸ ՎՈՐՊԵՍ ՏԵՂԱԳԵՏ.

Ասացինք, վոր դպրոցը կյանքի հետ կապված լինելու հետեանքով՝ ուսուցիչը անխուսափելիորեն պետք է արտադպրոցական աշխատող դառնա. այդ հանքամանքից անխուսափելիորեն բղխում է և մեկ ուրիշ անհրաժեշտություն— նա պետք է դառնա նաև տեղագետ: Ձե՞ վոր տեղագիրատության հիմունքներով ել կապված են Պ. Գ. Խ. զապիրատության հիմունքները: Ձե՞ վոր առանց տեղական կարիքները բոլոր ծրագրները: Ձե՞ վոր արտադպրոցական աշխատանք տալիմանալու, չի կարելի արտադպրոցական աշխատանք տանել, չի կարելի դպրոցը կյանքի հետ կապել:

Գերմանական և ֆինլանդական ուսուցիչները վաղուց
և վոր տեղադեմներ են դարձած և զբաղվում վոչ միայն շատ
բան են դպրոցին տվել, այլև մեծ ծառայություն են մա-
տուցել զխուլթյանը՝ տեղական շրջանի ուսումնասիրու-
թյան տեսակետից: Իսկ ներկայումս, յերբ պետական աշ-
խատանքն սկսում է տեղադիտության վրա հիմնվել (ուս-
յունիկացիա, ուսյոնների արտադրական խնդիրներ) — գյու-

տական խմբակում: Յերկու յերեկոնա կհատկացնի ուսուցիչները կողքիկալի հանձնարարած թեմաները մշակելուն, մեծ է նրան մեկ յերեկո, վոր նա կողտագործի յերկու շաբաթը մեկ անգամ գնալով ուսուցչական միության ժողովները, և զանազան նյութեր հավաքելու համար:

Աշխատանքն այսպես դասավորելով, նա ժամանակի և ուժերի մեծ խնայողություն արած կլինի և հնարավորություն կունենա հանգստանալու, որինակ՝ գյուղացու տանը մասնակցելով գրույցին կամ ուսուցչական միության մեջ կարևոր փորձի հաջող կատարման վերաբերյալ մտքերի փոխանակությանը կմասնակցի և այլն: Այս բոլոր հաշիվները յես բերում եմ՝ հիմնվելով շաբաթին ուսուցիչներին աշխատանքի կազմակերպության մի շարք փորձերի վրա:

Դպրոցական և արտադպրոցական աշխատանքի այսպիսի մերձեցման և դրա ուղիղ կազմակերպման արդյունքը յեղել է այն, վոր գյուղացիները դարձել են նոր դպրոցի կողմնակիցներ, վոչ միայն կողմնակիցներ, այլ և սկսել են նրան ակտիվ աջակցել — վառելափայտ տալ, ուսման տանել, նույն իսկ նոր շենք կառուցել: Այդ են ապացուցում այն մի շարք փորձերը, վոր կատարվել են բազմաթիվ դպրոցներում, թե կենտրոններում և թե խուլ անկյուններում:

Տեսնելով ուսուցչի ոգտակար, ուշալ աշխատանքը, գյուղացիները սիրով ելին սկսում միջոցներ բաց թողնել դպրոցի պահպանության համար, բացի դրանից, ուսուցչի ուժիկը բարձրացավ (արտադպրոցական աշխատանքին եր տանելու համար):

Յեւ այսպես, պարզ է, վոր մենք չգիտենք դասավորել մեր ժամանակը, մեր աշխատանքը, և իզուր տեղը ահադին ժամանակ և ուժեր ենք սպառում, և վոր ամենից վատն է՝ վախենում ենք աշխատել նոր ձևով, կատարած փորձերը յերևան բերելով, այլ սիրում ենք գյուղացիորեն անել այնպես, ինչպես առաջ են արել, թեկուզ շատ վատ:

ԱՇԽԱՏԱՆԻ ԵՒ ՆԱԽԱԳԱՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մենք հիշատակեցինք, թե ուսուցիչն ինչպես պետք է նախապատրաստվի դպրոցական և արտադպրոցական աշխատանքի համար: Այդ պատրաստությունը պետք է տեղի ունենա ուշալ աշխատանքի վրա՝ արտադրական վորոշ նպատակով:

Այդ նախապատրաստությունը առաջին հերթին պետք է կայանա նրանում, վոր ուսուցիչը մանրամասն ծանոթանա դպրոցի խնդիրներին, նրա ծրագրներին և կատարված փորձերը հարմարեցնի այս կամ այն աշխատանքի կոնկրետ պայմաններին: Ապա պետք է ուսումնասիրվի յերեխան, այսինքն՝ պետք է պարապել պեղալոգիական խնդիրներով, յերեխաների կյանքի դիտողությամբ և ուսումնասիրությամբ: Այնուհետև պետք է ուսումնասիրել այն ուսյունը, ուր իրենք աշխատում են. այդ անհրաժեշտ է՝ հարցերը տեղադրական տեսակետից քննելու վարժություն ձեռք բերելու և ծրագրները տեղական պայմաններին հարմարեցնելու համար: Պետք է շրջակա բնակչության մեջ արտադպրոցական աշխատանք տանել՝ կրկին արտադպրոցական աշխատանքի գործում վարժվելու համար:

Այստեղից պարզ է, թե ինչում պետք է կայանա ուսուցիչների ինքնապատրաստությունը: Այդ ինչպես պետք է կազմակերպված լինի: Դա պիտի կազմակերպվի վորպես նախապատրաստություն՝ աշխատանքի պրոցեսում:

Ասենք թե յեկող տարվանից պետք է փորձել Պ. Գ. Ն-ի ծրագրներով անցնել: Անհրաժեշտ է դրանց հետ մանրամասնաբար, բայց միայն, իհարկե, կողքիկալ յեղանակով ծանոթանալ, այնուհետև աշխատել այդ հարմարեցնել տեղական պայմաններին: Հետո, աշխատանքի բաժանման սկզբունքով, մշակել առանձին կոմպլեկսներ և պատրաստվել այդ անցնելու յեկող տարվանից, կողքիկալ մեջ քննության առնելով այդ մշակման հետևանքները: Այնուհետև անխուսափելիորեն հարց կծագի, Պ. Գ. Ն-ի ծրագրի

գրներով պարապելու համար, ձեռք բերելիք նյութերի վրա աշխատել տեղագրիտակա՛ն տեսակետից: Դրա համար ամենից լավ ե՛կ կազմակերպել տեղագրիտության արտադարձ-ցական խմբակ, կապվել տեղագրիտության (կենտրոնական և ամենից մոտ գտնված) ընկերության հետ, կապվել պետականի հետ, նրանցից ստանալ հրահանգներ և աշխատանքի փորձը կատարել այս կամ այն թեմայի վրա, որինա՛կ՝ մեր շրջանի զբաղմունքները, արհեստները, մեր շրջանի գործարանները և այլն:

Այս աշխատանքի ընթացքում անխուսափելիորեն կբաղկվեն գյուղի, գործարանի կուլտուրիստների հետ: Նրանց հետ պետք է կապ հաստատել, վորպեսզի նրանք հետո աջակցեն եքսկուրսիաներ, հետազոտություններ կազմակերպելու գործում և այլն, այսինքն՝ տեղագրիտական պրոպագանդայի արտադարձական աշխատանք պետք է տանել: Արտադարձական աշխատանքը պետք է լավ հիմքերի վրա դնել նաև գյուղացու տներում և խրճիթ-ընթերցարաններում, վորպեսզի դարձնեն հետո ոգտվել կարողանա զբոս-րից և մանավանդ լրագրներից, վորոնք այնքան հարուստ նյութ են մատակարարում այժմեյությունը ուսումնասիրելու համար:

Իսկ յեթե դրա հետ միասին հաջողվի հրատարակել կենդանի լրագիր՝ անգրագետ գյուղացիների համար, մանավանդ կանանց համար, ապա, դա մի կողմից հարուստ նյութ կտա ուսուցչին (չե վոր կենդանի լրագրի համար նյութը նա ինքը պետք է մշակի), իսկ մյուս կողմից՝ նա ձեռք կբերի գյուղացիների համակրանքը, մանավանդ գեղջ-կուհիների համակրանքը, վոր այնքան կարևոր է դարձնի համար:

Ընթերցողն իհարկե կնկատի, վոր մենք ամեն անգամ վերադառնում ենք նույն խնդրին, — ուսուցչիչը պետք է դառնա կազմակերպող: Այդ, իհարկե, անկասկած է և անխուսափելի:

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ ՅԵՎ ՊԵՆՏԵՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ.

Յեթե դարձը իրեն նպատակ է դնում՝ նոր հասարակության համար կառուցողներ պատրաստել, ամենակարևորը — քաղաքական ինքնավերադաստիարակումն է, յեթևեթև յեթևեթև քաղաքական դաստիարակությունը, իսկ դրա համար ուսուցչությունը պետք է Հ. Կ. Կ. բջիջների և գյուղխորհրդի հետ կապվելու գործը լավ հիմքերի վրա դնի, այլապես՝ կյանքի հետ ունեցած ամբողջ կապը և արտադարձական աշխատանքը ավազի վրա կկառուցվի: Յեթե չլինի վստահություն ու համակրանք դեպի ավանգարդը և դեպի բանվորների ու գյուղացիների իշխանության որդանները, աշխատանքային դարձում վոչ մի հաջող աշխատանք հնարավոր չէ: Բացի դրանից, ուսուցիչը սերտ կոնտակտի մեջ պիտի լինի պիոներական շարժման հետ, վորը նրան անգնահատելի ծառայություն կմատուցանի յերեխաների քաղաքական դաստիարակության գործում: Այդ շարժումը վորևե կերպ անտեսելը կոնֆլիկտներ կառաջանի նրա և աշակերտների միջև*):

ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ ԻՐ ԱՇԽԱՏԱՆԻՔԻՆ ԻՆՉԻՑ ՊԵՏԵՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑԻՆ.

Այս ամբողջ աշխատանքի համար ուսուցիչը վո՛րտեղից գտնի վստահելի ոգնականներ, այսինքն անհրաժեշտ պիտույքներ:

Խորհրդային դարձի բախտիցն է, վոր խորհրդային դարձի գլխավոր պիտույքը հանդիսանում է ինքը կյանքը. հարկավոր է միայն կյանքի մարդ լինել և կյանքի գիրքը կարգալ սովորել:

Հետո, ի հարկե, ուսուցչին պետք են զբոսեր և՛ պատրաստվելու համար, և՛ աշակերտների համար: Միայն արտադարձական աշխատանքն է, վոր ուսուցչին հնարավորություն կտա իր տրամադրության տակ ունենալու ան-

*) Պիոներական շարժման մասին հիշատակում ենք նաև հետևյալ հայերեն հրատարակութունները. — «Պատկաններ և դարձի», հրատ. Լենինականի լուս-բամբի, 1924 թ. — «Նոր դարձի ճանապարհին», մանկավարժ. ժողովածու, հրատ. ՌՍՖՖՀ Լուսժողովատնի կից Հայկական Բյուրոյի, Մոսկվա, 1925 թ.:

հրաժեշտ գրքեր. այդ նույն արտադրողական աշխատանքը նաև աշակերտներին կտա գրքեր, ինչպես և՛ մեծերի կարգավուց հետո՝ լրագրներ: Ուսուցիչն իր միջոցներով կարող է միայն սահմանափակ քանակությամբ գրքեր ունենալ, այն ել՝ կոլլեկտիվ յեղանակով, ուսուցչական միության հետ միասին ձեռք բերված:

Պետությունը հազիվ թե կարողանա դպրոցին շատ գրքեր տալ: Հսկայական գործ կատարած կլինի ուսուցիչը, յեթե նա վորևէ կերպ հաջողեցնի ձեռք բերել հանրագիտական բառարան:

Աշակերտների աշխատանքում գլխավոր պիտույքները կլինեն այն նյութերը, վոր պատրաստել և հավաքել են թե ուսուցիչը և թե աշակերտները՝ վերջինների խաղերի և տեղագրիտական աշխատանքի հետևանքով, այն և՛ գանազան դիագրամներ, սխեմաներ, պատկերներ, կադապրներ, խաղալիքներ և այլն: Բնությունն հարուստ աղբյուր է այդ նյութերի համար, բացի, ի հարկե, թղթից:

Իսկ կավ և ուրիշ պետքական առարկաներ — յերեխաները վորքան ուզեք կգտնեն: Այս հարցում ևս ուսուցիչը պետք է իր կազմակերպչական ընդունակություններն ու հնարագիտությունը ցուցաբերի, քանի վոր անհրաժեշտ պիտույքները նրա շրջապատում են գտնվում. միայն պետք է գիտենալ դրանք խելացիորեն ոգտագործել:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՀԱՇՎԱՌՈՒՄԸ

Ուսուցիչն իր աշխատանքը թեթևացնելու համար մի բան ևս պետք է անպայման ինկատի ունենա: Դա — հաշվառումն է՝ թե՛ իր և թե՛ աշակերտների աշխատանքի:

Թե ինչպես պետք է կատարվի հաշվառումն աշխատանքային դպրոցում, այդ մասին բավական խոսվել ու գրվել է մեր մանկավարժական նոր գրականության մեջ:

Ի հարկե, հին, սերտոգական դպրոցի հաշվառման ձևերը — հարցառվությունը, թվանշանները, քննությունները — անվերադարձ կերպով վերացվում են աշխատանքային

դպրոցում, բայց այդ չի նշանակում, վոր նրանում չպետք է հաշվի առնել աշխատանքը: Հաշվառումն անհրաժեշտ է թեկուզ նրա համար, վոր աշխատանքը դյուրացվի: Կ. Սոկոլովը («Учет педагогической работы в школе») միանգամայն իրավացի յե, յերբ պահանջում է, վոր հաշվառման ձևերը չհրահանգվեն, այլ դրանք պետք է բղխեն աշխատանքի եյությունից: Ունակությունների դպրոցում հաշվառման հարցը ավելի հեշտ է լուծվում, քան հին՝ սերտոգական դպրոցում, ուր հաշվի յեր առնվում գիտցածը և վոչ թե ունակությունները:

Յեթե աշխատանքային դպրոցում գործը արտադրողական հիմքերի վրա դրվի, ապա հենց աշխատանքի արդյունքը հաշվի կառնի աշխատանքը: Յեթե դպրոցը իրեն նպատակ է դնում, վոր յերեխաները ունակություն ձեռք բերեն, ապա այդ ունակությունների գոյությունը ինքնին ցույց է տալիս աշխատանքի արդյունքները:

Յերեխաների աշխատանքները, նրանց նկարները, նրանց վարքը — ահա գլխավոր ավյալները՝ աշխատանքի հաշվառումն, հաշվառման համար: Բայց աշխատանքների հաշվառումն, իհարկե, բավական չի, այդ կերպ կարելի յե հաշվի առնել աշխատանքի արդյունքը, բայց վոչ նրա պրոցեսն ու մեթոդները: Այստեղ ոգնություն է գալիս դասատուների կոլլեկտիվ հիշատակարանը (որատետրը):

Մոտավորապես այսպես պետք է վարել այդ հիշատակարանը:

«Հիշատակարանի հիմնական մասը, — գրում է Սոկոլովը*, — պետք է կազմեն ամենօրյա գիտագրությունները դպրոցում կատարվող աշխատանքների մասին:

«Յուրաքանչյուր օրվա համար հիշատակարանում հատկացվում է մի յերես: Դիտողության ստորաբաժանումների (սյունյակների) առանձին վերնագրերը գրվում են ամբողջ

*) Ընթերցողն այս հարցի հետ ավելի մանրամասնորեն կարող է ծանոթանալ Պ. Գ. Մ.-ի III մեթոդական նամակից՝ «Աշխատանքի հաշվառումն առաջին աստիճանի դպրոցում»: Այս գրքույկը թարգմանված է հայերեն և շուտով լույս կտեսնի:

կաղապարում, աշխատանքներ ստվարաթղթից, մկրատի աշխատանքներ և այլն: Դիտողություններն արդյունքներն զբանցումն մենք բաժանում եյինք յերկու մասի.— 1) եքսկուրսիաներ և զրույցներ, 2) հաշիվ.— այնպիսի պարամունքներ, վորոնք մեր աշխատանքի սխտեմի կիրառմամբ՝ անմիջապես դիտողություններից եյին բղխում: Ի խմբում լեզվական վարժության վերաբերյալ աշխատանքների դիտողությունները մենք բաժանում եյինք 4 մասի.— 1) ուշադրությունը, 2) բանավոր լեզուն, 3) ընթերցումը, 4) գիրը: Այս հարցից առաջինում մենք գրում եյինք յերեխաների պատմելու և բարձրաձայն կարդալու պարամունքները: «Ուշադրություն» սերմինը մենք մտցրինք նրա համար, վոր ցանկանում եյինք դպրոցական աշխատանքի ստորաբաժանումը կատարել վոչ թե ուսուցչի, այլ աշակերտի մտավոր աշխատանքի պրոցեսի հիման վրա: Այդ հարցից յերկրորդի մեջ մենք գրեցինք, որինակ, այսպիսի աշխատանքներ—զրույց՝ պատկերի համեմատ, բանավոր շարադրություններ: Յերրորդ և չորրորդ հարցի բովանդակությունը հասկանալի չէ: Հաջորդ խմբերում, յերրրնթերցանության և գրության ուսուցումը վերջացած էր, մենք այդ հարցերը փոխարինեցինք ուրիշ անուններով, այն է՝ յերեխաների գրավոր լեզուն, ուղղագրությունը, յերեխաների ինքնուրույն ընթերցումը:

«Յոթներորդ խոշոր սյունյակը մենք հատկացրել ենք սոցիալական և բարոյական դաստիարակության վերաբերյալ դիտողություններին ու նախաձեռնություններին: Այդ սյունյակում մենք աշխատել ենք ընդգծել այդ բնագավառում ամենից կարևորը, չկատարելով ավելի մանրամասն ստորաբաժանումներ:

«Վերջապես, ութերորդ սյունյակում մենք գրել ենք—նկատողություններ՝ առանձին աշակերտների մասին: Այդտեղ մենք նշանակում եյինք յուրաքանչյուր աշակերտի բոլոր՝ շատ թե քիչ աչքի ընկնող՝ թե դրական և թե բացասական կողմերը: Անհատական հիշատակարաններ գոր-

ծաղրելը մենք հնարավոր չեյինք համարում, և այդ դիտողությունները—միակ հնարավոր միջոցն էր՝ յուրաքանչյուր յերեխայի կյանքից վերցրած անհրաժեշտ նյութը իշողության մեջ պահելու համար, թեկուզ կարճ նկատողությունների ձևով:

«Այդ սյունյակների չափերը միմյանց հավասար չեյին, և փոփոխվում եյին՝ գործնական պահանջի համեմատ: Մի քանի սյունյակներին մենք հատկացրել ենք մեկական տող, մյուսներին, որինակ, վերջինին, մինչև 6—8 տող:

«Դասարանական հիշատակարանի գլխավոր ձևը II, III, IV խմբերի համար մեզ մոտ միևնույնը մնաց, բայց մասնակի ստորաբաժանումը փոփոխվեց՝ համաձայն պարապմունքների բովանդակության փոփոխության: Որինակ, եքսկուրսիաները և զրույցները, վորոնք առաջ բնության ծոցը կատարվող եքսկուրսիաների ընդհանուր բնության եյին կրում, հետզհետե դառնում են հատուկ պարապմունքներ բնագիտությունից, հասարակագիտությունից և աշխարհագրությունից, գրավոր պարապմունքները և ընթերցանությունը հետզհետե բարդանում են ուղղագրության հատուկ ուսուցումով, գրության լեզվի զարգացումով, գիրքը կարդալու և նրանից աշխատանքի ժամանակ ոգտվելու կարողության զարգացումով, և այլն: Դրանց համեմատ էլ, բնականաբար, պետք է փոփոխվեն հիշատակարանի ձևերը:

«Այս հիշատակարանում չկան մի շարք այնպիսի սյունյակներ, վորոնք սովորաբար լինում են դասարանական (խմբի) հիշատակարաններում.— չի՝ նշանակվում զբաղրոցական պարապմունքների հաջորդականությունը, չկան սյունյակներ՝ զանազան աշխատանքի վրա վատնած ժամանակի չափը նշանակելու համար, չկա նաև մի հատուկ տեղ՝ եստետիկական դաստիարակության վերաբերյալ նկատողություններ անելու համար: Այս բոլոր սյունյակները սկզբում մուծված եյին մեր հիշատակարանում: Պարապմունքների հաջորդականության և առանձին աշխա-

տանքները վրա գործ դրած ժամանակի չափի վերաբերյալ դիտագրությունների համար մենք հատկացրինք մի փոքրիկ սյունյակ (ուղղահայաց գծով), ուր նշանակում եյինք, թե վոր ժամանակից մինչև վոր ժամանակն եյինք պարապում. եստեսիկական դաստիարակության հարցերի համար մենք թողեցինք մի ուրիշ սյունյակ (հորիզոնական գծով). բայց հետո այդ յերկու սյունյակները մենք գիտակցաբար վերացրինք, վորովհետև պարզվեց, վոր աշխատանքի մեր պայմաններում դրանք ավելորդ են»:

Ն. Սովորյալ առաջարկում ե հիշատակարանն այդպես վարել: Բայց կա հաշվառման ևս մի յերրորդ տեսակը:

Հաշվառման համար կարելի յե ոգտվել աշակերտներին կամ ծնողներին բանավոր (վոր ավելի հեշտ ե) և գրավոր մասսայական հարցուփորձ անելու միջոցով:

Սակայն այդ գործիքը յերկսայրի յե: Նա կարող ե շատ համոզեցուցիչ նյութ տալ, բայց և կարող ե շատ շուտով ձանձրացնել, ինչպես ամեն տեսակի անկետաները:

Ամենից հեշտ ե—շատ հասարակ հարց ու պատասխանի ձևով այդ կատարել կողեկտիվում (մատեր բարձրացնելու միջոցով) և բավարարվել:

Հաշվառման առաջին տեսակը բոլորին ել (մանավանդ ցուցահանդիսի ձևով) շատ անհրաժեշտ ե. այդ անհրաժեշտ ե մասնավորապես յերեխաներին, վորպեսզի իրենց աչքով տեսնեն ու համոզվեն, թե իրենք ինչից եյին սկսել և ինչի յեն հասել:

Հաշվառման յերկրորդ տեսակը անհրաժեշտ ե ուսուցչին և վերահսկիչ որգաններին, վորպեսզի կարելի լինի պարզել թե՛ ուսուցչի և թե՛ աշակերտների աշխատանքի մեթոդի և ուժերի բաշխման ճիշտ լինելը:

Հաշվառման յերկրորդ տեսակը հարկավոր ե՝ առանձին մասսայական հարցերի վերաբերյալ թվական որյեկտիվ տվյալներ ստանալու համար, այնպիսի հարցերի, վորոնցով հետաքրքրվում են և ուսուցչիները, և վարչական որգանները:

Բայց աշխատանքը ամենից լավ հաշվի տոնել կարելի կլինի նրանով, թե աշակերտներն ինչպես են ոգտվել դպրոցից և ինչ են դարձել. բայց յերկա՛ր ժամանակ պետք ե սպասել նման հաշվառման: Անհրաժեշտ ե անմիջական հաշվառումն: Վերոհիշյալ ձևերը գործ դնելով՝ այդ կարելի յե իրականացնել: Սակայն պետք ե աշխատել, վոր այդ հաշվառումն ուսուցչին չինովսիկ չդարձնի:

Ուսուցչիչը չպետք ե մոռանա, վոր նա քաղաքացի յե նո՛ր հասարակության, վոր նա—այդ հասարակության ծառան ե, և վոչ թե չինովսիկ ե, և վորնա այդ հասարակության մեջ ամենապատասխանատու և ամենապատվավոր աշխատանքն ե տանում, նա հանդիսանում ե այդ նոր՝ շտեմանված և չփորձված հասարակակարգի հաղորդիչը, և վոր այդ կարգերը պետք ե իրականացնեն մարդկության հանրակեցության բարձրագույն խնդիրները, հասարակական կյանքի բարձրագույն իդեալները:

Նա չպետք ե մոռանա հետևյալը. ինչպես վոր դպրոցն իրեն առաջադրած խնդիրները հասարակությունից ե ստանում և վերջինիս ամենակարեւորագույն հասարակական բջիջներից մեկը հանդիսանում, այնպես ել ուսուցչին ե իրեն առաջադրած խնդիրները հասարակությունից ստանում և կազմում մի անդամն այն համայնքի, վորին դրպրոց են կոչում, և այդ դպրոցում ուսուցչիչը հանդիսանում ե հասարակության առաջ դրված խնդիրների հաղորդիչը:

Նա չպետք ե մոռանա, վոր նա վերջիվերջո միայն աշխատանքային դպրոցումն ե գտնում իր սեփական տեղը և իսկական տեղը, վորովհետև նա այստեղ դառնում ե իր սեփական ծառան: Վորպես հասարակության անդամ՝ նա խնդիրներ ե առաջադրում դպրոցին, վորպես ուսուցիչ՝ նա դրանք կատարում ե, վորպես քաղաքացի՝ նա ոգտվում ե իր աշխատանքների արդյունքներով:

Յեվ յեթե նա հին դպրոցում չինովսիկ եր ու ստրուկ, յեթե բուրժուական հասարակության իլլյուստրատիվ և

պրոֆեսիոնալ դպրոցում նա պրոլետար երևի և իշխող դասակարգերի ծառան,— ապա աշխատանքային դպրոցում նա վերջապես դառնում է իր սեփական տերը, վորովհետև նրա պրոլետար յեղբայրները նրա հետ միասին են դպրոցը հիմնում, իսկ նա, ինտելիգենտ պրոլետարը, նրանց հետ միասին պրոլետարական նոր հասարակություն է կառուցում, քանի վոր նա վոչ միայն ուսուցիչ է, այլ և հասարակական գործիչ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջաբան	52
	3

I.

ԴՊՐՈՅԻ ՆՊԸՏԵԿՆԵՐԸ. ԱՅԽԱՏԱՆԳԵԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԵԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Դպրոցի նպատակների մասին	5
Աշխատանքային դպրոցի ծրագրերի մասին	8
Աշխատանքի յեղ հասարակությունը—Պ.Գ.Խ.-ի ծրագրերում	9

II.

ԴՊՐՈՅԻ ՆՊԸՏԵԿՆԵՐԸ ՅԵՎ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ.

Յերեխայի զարգացման շրջանները	12
--	----

III.

ԴՊՐՈՅԻ ԺՐԵԳՐՆԵՐԸ, ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԵԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԺՐԵԳՐՆԵՐԸ.

Պ.Գ.Խ.-ի սխեման ի՞նչ է առաջարկում սովորել	16
Աշխատանքագիտությունը յեղ հասարակագիտությունը	18
Աշխատանքագիտության համար ի՞նչ նյութ է առաջարկում Պ.Գ.Խ.-ի սխեման	19
Ի՞նչ է կոմպլեքսը	23
Հասարակագիտության համար ի՞նչ նյութ է առաջարկում Պ.Գ.Խ.-ի սխեման	25

IV.

ՀԱՍԱՐԱԿԵԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՀԱՍԱՐԱԿԱՆ ԴԱՍԽԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ.

Հասարակագիտությունը յեղ հասարակական դաստիարակությունը	27
Հասարակագիտությունը յեղ միջավայրը	31
Ի՞նչ է այժմեյությունը	33

Հասարակագիտությունը յեվ տեղագիտությունը	34
Պրինցիպներ, վորոնց վրա կառուցված են Պ.Գ.Խ.-ի ծրագրները	36
Պ.Գ.Խ.-ի ծրագրները յեվ տեղական պայմանները	38

V.

ԳՊՐՈՅԻ ՆՊԱՏԱՆՆԵՐԸ ՅԵՎ ՈՒՍՈՒՅԻՉԸ.

Ի՞նչ է պահանջվում խորհրդային դպրոցի ուսուցչից	41
Աշխատանքի մեթոդները յեվ հեղափոխությունը դպրոցում	44

VI.

ԳՊՐՈՅԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՅԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ.

Յերեխայի հասակը յեվ աշխատանքի մեթոդները	46
Աշխատանքային մեթոդ	50
Դիտողական մեթոդ	54
Եֆսկուրսիոն մեթոդ	57
Դրամատիզացիայի մեթոդ	61
Հասարակագիտության վերաբերյալ գրքեր	65

VII.

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԳՊՐՈՅԻ ՈՒՍՈՒՅԻՉԸ.

Ուսուցիչը վորպես կազմակերպող	67
Ուսուցիչը վորպես արտադրողական աշխատող	72
Ուսուցիչը վորպես տեղագետ	73
Աշխատանքի նախապատրաստություն	77
Ուսուցիչը յեվ պիտանեական շարժումը	79
Ուսուցիչն իր աշխատանքում ինչի՞ց պետք է ոգտվի	79
Աշխատանքի հաշվառումը	80

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՍՈՅԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐ. ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ, **ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԵՎՅՈՒ** ՆԻԿՈԼՍԿԻ ՓՈՂ., 10.

Ի. ՍՏԱԼԻՆ.—Գյուղացիական հարց: Գիրք 50 կուպ.
Ի. ՍՏԱԼԻՆ.—Ազգային հարց: (Տպագրվում է):
Վ. ԼԵՆԻՆ.—Պատգամներ յերիսասարդության. գիրք 15 կ.
Ի. ՖԼԵՐՈՎՍԿԻՅ.—Մեր առաջին բանվ.—գյուղ. հեղափոխությունը.
Ն. ԿՐՈՒՊՍԿԱՅԱ.—Լենինի պատգամները ժողովրդական լուսավո-
րության մասին: Գիրք 20 կ.
ԼԱՎՐԵՆՏՅԵՎ.—Ինչպես աշխուժացնել խորհուրդները.
Զ. ՅԱՎՈՐՍԿԱՅԱ.—Կլարա Յեկին (կենսագր.): Գիրք 10 կ.
Ն. ՏՅՈՒՐՅԱՆՈՒԼՈՎ.—Ազգային հարցը յեվ դպրոցը: Գիրք 40 կ.:
Բ. ԺԱՎՈՐՆԿՈՎ.—Հասարակագիտությունը 1 աշխատանքի դպրոցում:
Ն. ՅԵԼԻՉԱՐՈՎ.—Ի՞նչ վորոշեց կուս. XIV համագ. 112 էջ, գ. 30 կ.:
Ա. ԳՄԻՏՐՅԵՎ.—Տղիությունը յեվ սնանկությանը: Գիրք 15 կ.

Մ. ԼԻՎԵՆՍԿԻ.—Գյուղատնտեսական հարկ: Գիրք 20 կ.
ՅԵՍԻՊՈՎ.—Գյուղացիության պահանջները յեվ խորհրդային դպրոցի
ծրագրերը: Գիրք 12 կուպ.
Պ. ՎԼԱՍՈՎ.—Հողի մեակումը յերաժեի ժամանակ: Գիրք 40 կուպ.
Լ. ՅՈՂՅԱՆՈՎ.—Գյուղ կանգնի գերան կկոսի (կուպերացիան գյու-
ղում): Գիրք 30 կուպ.
Ի. ՊՈՒՅՈՎՈՒՍԿԻ.—Աստու կամքը քե՞զյուղատնտեսական գիտ-
ությունը: գիրք 20 կ.
ԳՈՒԳԼԻՆ.—Փորոք փայտից մինչեվ տակտո:
Ա. ԿՐԱՎՉԵՆԿՈ.—Թե ինչպես կարելի յե գյուղում երեխանու-
թյուն անցկացնել: Գիրք 15 կ.
Պ. ԼԻՆԱՍԵՎ.—Խոզը գյուղացիների կերակրողն է:
Ն. ԲՐԱՆՈՒՏԵ.—Թե ինչպես գերմանացին սխալեց, վոր կովը տարին
յերկու անգամ ծնի.

Ա. ՍԿՈՄՐՈՒՆՈՎ.—Առաջին ոգնությունը հիվ. կենդանուն, գ. 17 կ.
Ա. ԲՐԱՆՍԲՈՒՐԴ.—Ընտանի կենդանիների հիվանդու-
թյունները: Գիրք 17 կ.



Ն. ՍԵՄԱՇԿՈ.—Թոմաս. (պատկերազարդ): Գինը 25 կ.
Բ. ԳԻՆՍԲՈՒՐԳ.—Յերեխաների վարակիչ հիվանդությունները. գ. 30կ.
Վ. ԲՐՈՆՆԵՐ.—Վեներական ախտեր. Գինը 25 կ.
Ա. ՍՊԵՐՍՆՍԿԻ.—Մոր ալքեմիանը. (պատկ.):

Ն. ՍԵՄԵԿԻՆ.—Արեվը, նրա վորդիները յեվ բոռները: (Տպագր.):
Ա. ՌՈՒԲԻՆՇՏԵՅՆ.—Ուղտից մինչեվ այերոպլան: (Տպագր.):
Վ. ՅԱԶՎԻՅԿԻՅ.—Մարդկային բնակարանի պատմութ.: Գինը 15 կ.
Դ. ԳՐԱՎԵ.—Ինչպես է սարկված սիլեզերը. (տպագր.):
ԳՐԵՄՅԱՅԿԻՅ.—Վորոս, կայծակ յեվ էլեկտրականություն (տպագրվ.):
Ա.ԳՈՂ.—Կենդանիների յեվ մարդու ծագումը: (տպագր.):

Մ. ԳՈՐԿԻՅ.—Յերիսասարդ գրողը: Մարդը: Գինը 15 կ.
Ա. ՍԵՐԱՖԻՄՈՎԻՉ.—Պատմվածքներ:

Դ. ՄԱՄԻՆ-ՍԻԲԻՐՅԱԿ.—Մոծակի յեվ արշի մասին: (Պատկ.), գ. 15 կ.
Պ. ՈՐԼՈՎԵՅ.—Ճամբարություն այերոպլանով: (Պատկ.) Գինը 22 կ.
Պ. ՈՐԼՈՎԵՅ.—Քիմիկոս Կուզկան: (Պատկերազարդ): Գինը 28 կոպ.:
Ա. ԿՈՒՊՐԻՆ.—Յերկրի խորքերում: (Պատկերազարդ): Գինը 15 կոպ.
Ա. ՆԵՎԵՐՈՎ.—Ինչպես էլին ապրում սիկնիկները յեվ ինչ արեց
արեին զինվորը: (Պատկերազարդ): Գինը 16 կոպ.:
Ա. ԿՐԱՎՉԵՆԿՈ.—Ինչպես Սաֆոն կարմիր բանակային դարձավ: գ. 35կ.
Ֆ. ՖՈՔՍ.—Մինիստր մեկ ժամով: (Պատկերազարդ): Գինը 18 կոպեկ:
ՅԵ. ՌԱԴԻՆ.—Պիոներ, պահպանիր առողջությունը: Գինը 10 կոպեկ:
ՌԻՃՈՎ.—Պատանի պիոներ: (Ժողովածու):
Պ. ԽԼԵՖՆԻԿՈՎ.—Կարմրամորթներ:

ԳԻՆԸ 65 ԿՈՊ.



Б. ЖАВОРОНКОВ

Обществоведение в школе
I ступени.

На армянском языке.

Центральное Издательство Народов Союза С С Р
Москва Никольская, 10.

3



ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0182985

